नं. ५३६१

मीमांसा भाष्यम्
१मा ध्याय १म ३य पादौ.
तौलिङ्ग्यम्.

× × × ×

पत्र सं. २६ —— सं. ×

विषय; मीमांसा शास्त्रं.

मीमांसाभाष्यम् द्वितीयाध्यायप्रथमपादात्मकम्

तृतीयपादश्चासंपूर्णः   तैलिंगदेशलिप्यम्

५३ ६१

S=61

I 1+0.11.

II 1+0.15

E = 26

तैलंगभाषा

సామర్థ్యం న భవతి॥ సతి విశేషణవిశేష్యభావే॥ అసాధారణస్యైవ భవతి విశేషణం॥ తత్రాయమర్థః॥ యది రథంతరమేవ సామ బృహదేవ [illegible] వా సోఽన్యదితి॥ జ్యో
తిష్టోమస్య బహూని సామాని గాయత్రాదీని॥ తస్మాన్న జ్యోతిష్టోమస్యవాంవకారవే షోంశబ్దావితి॥ తేన యద్యపి ప్రకరణాజ్జ్యోతిష్టోమస్య గుణవిధిరితి గ
మ్యతే॥ తథాపి॥ తం చాధికార్యే వాక్యేన రథంతరసామైత్ర్య బృహత్సామ్న ఉభ భవితుమర్హతి॥ నను యథా జ్యోతిష్టోమోఽన రథంతరసామా ఏవమన్యోఽపి
రథంతరసామా న కశ్చిదస్తీతి॥ ఉచ్యతే॥ కర్మాంతరం రథంతరసామానం కల్పయిష్యతే తదర్థం వాక్యం యది రథంతరసామా సోమస్స్యాదితి॥ నను నా
స్య ప్రవిధాయకశ్శబ్దః॥ ఉచ్యతే॥ అస్తి యఏషః స్యాదితి॥ ఆహ॥ నైష విధాతుం శక్నోతి॥ యదిశబ్దసంబంధాద్విధ్యమానస్య నిమిత్తార్థే నైవంజాతీయ
కశ్శబ్దో భవతి॥ న విధానార్థేనేతి॥ అత్ర బ్రూమః॥ యదేతస్య యదితం వాక్యం యది రథంతరసామా సోమస్స్యాదితి॥ తత్రావాంతరవాక్యమస్తి రథంత
రసామా సోమస్స్యాదితి॥ యదవాంతరవాక్యం॥ తస్యస్యోఽర్థో న్యస్య స యది కేస్య॥ స యది కేన శక్నోతి విధాతుం॥ యదవాంతరవాక్యం తద్విధా
స్యతి॥ న చ రథంతరసామ్నో బృహత్సామ్నో వా భావాభావౌ ని[illegible]మిత్తత్వేనాస్త్రాయయమా[illegible]షో ప్యర్థవాన్ భవతి॥ తస్మాదవివక్షితో యదిశబ్దసంబంధః
తస్మింశ్చావివక్షితే పదద్వయమిదం రథంతరసామా సోమస్స్యాదితి॥ శక్నోతి రథంతరసామానం క్రతుం విధాతుం॥ యదీత్య[illegible]నర్థకం॥ అథవా॥ యది
శబ్దే తేష్వర్థేషు వాచకః॥ అథవా॥ యథైతద్భవతి॥ యది పాంక్తికం॥ పయసాంభుంజీత॥ యదిహావింభుంజీత తత్ర దధ్యుపసించే[illegible]దితి॥ ఏవంజాతీయకేన
వాక్యేన శరవి[illegible]షోర్జనం విహితం భవతి॥ ఏవమత్రాపి విహితం ద్రష్టవ్యం యది రథంతరసామా సోమస్స్యా. ఐంద్రవాయవాగ్రాన్ గ్రహాన్ గృహ్ణీయాదితి॥

౧ గ్రం

శాబరభాష్యే - ద్వితీయాధ్యాయే తృతీయపాదః ౧

ఊం౪ గుణస్తు క్రతుసంయోగాత్కర్మాంతరం ప్రయోజయేత్సంయోగస్యాశేషభూతత్వాత్ ॥ భా॥ అస్తి జ్యోతిష్టోమః ॥ జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో
యజేతేతి ॥ తం ప్రకృత్య శ్రూయతే ॥ యది రథంతరసామా సోమస్స్యాదైంద్రవాయవాగ్రాన్ గ్రహాన్ గృహ్ణీయాత్ యది బృహత్సామా శుక్రాగ్రాన్ యది జ
గత్సామా ఆగ్రయణాగ్రానితి ॥ తత్ర సందిహ్యతే ॥ కిం గ్రహాగ్రతావిశేషో జ్యోతిష్టోమస్య విధీయతే ఉత కర్మాంతరస్య రథంతరసామ్నో బృహత్సామ్నో వేతి
తి ॥ యది రథంతరసామగ్రహణేన బృహత్సామగ్రహణేన జ్యోతిష్టోమ ఏవాభిధీయతే ॥ తతస్తస్య గ్రహాగ్రతావిశేషోఽభిధీయతే ॥ అథ న ప్రత్యభిజ్ఞాయతే త
తః కర్మాంతరస్యేతి ॥ కిం తావత్ప్రాప్తం ॥ ప్రకరణాత్ జ్యోతిష్టోమస్యేతి ॥ ప్రాప్తే ॥ ఉచ్యతే ॥ గుణస్తు క్రతుసంయోగాదితి ॥ తుశబ్దః పక్షం వ్యావర్త
యతి ॥ నైతదస్తి జ్యోతిష్టోమస్యేతి ॥ కథం ॥ కర్మాంతరస్యేతి ॥ కుతః ॥ క్రతుసంయోగాత్ ॥ నను జ్యోతిష్టోమక్రతోరేవైష ఏవం జాతీయకో వాదో ర
థంతరసామా బృహత్సామా చేతి ॥ నేతి బ్రూమః ॥ యది న క్రతుక్రతుసంయోగో భవేత్ ॥ భవేత్ జ్యోతిష్టోమస్య వాదః ॥ క్రతుక్రతుసంయోగస్తు
ష[illegible] వాదః ॥ కథం క్రతుక్రతుసంయోగో భవతి ॥ కథం వా న క్రతుక్రతుసంయోగ ఇతి ॥ యది రథంతరసామసత్తా బృహత్సామసత్తా వా
నిమిత్తం గ్రహాగ్రతావిశేషస్య ॥ తతో న క్రతుక్రతుసంయోగః ॥ రథంతరం బృహద్వా యది సామాస్తి ॥ తత ఐంద్రవాయవాగ్రతా శుక్రాగ్రతా వేతి
తత్ర జ్యోతిష్టోమస్య గుణవిధిః ॥ అథ రథంతరసామసత్తా బృహత్సామసత్తా వా నిమిత్తం ॥ తతః క్రతుక్రతుసంయోగః ॥ యది రథంతరసామేతి
యోఽర్థః ॥ అయమర్థః ॥ యది రథంతరసామాస్య విశేషణం క్రతోరితి ॥ కుత ఏతత్ ॥ సమానపదసామర్థ్యాత్ ॥ సమర్థానాం హి పదానాం సమా
సో భవతి ॥

00 EDIRLHYRLLK

తథా౽ ॥ జ్యోతిష్టోమస్యైవ గ్రహాగ్రతా విశేష ఇతి ॥ ఉచ్యతే ॥ ప్రకరణసామర్థ్యాత్ ॥ నన్వేతదుక్తం ॥ వాక్యస్య ప్రకృష్టతరస్య రథంతరసామ్నో బృహ-
త్సామ్నశ్చేతి ॥ పరిహృతమేతత్ ॥ జ్యోతిష్టోమ ఏవ రథంతరసామా బృహత్సామా చేతి ॥ పునర్దూషితం ॥ అనేకసామత్వాజ్జ్యోతిష్టోమస్య విశేష-
ణం రథంతరేణ బృహతా వా న ప్రకల్పత ఇతి ॥ తదుచ్యతే ॥ ప్రకృత్యైవ విశేషణం ॥ బృహద్రథంతరయోర్వైకల్పికత్వాత్ ॥ భవతి స ప్రయోగః ॥ య-
స్మిన్ రథంతరం నాస్తి భవతి స ప్రయోగో ॥ యో విద్యమానరథంతరకః ॥ తత్ర రథంతరం సత్యపి సాధారణత్వాద్విశేషణం ॥ తస్మాత్ జ్యోతి-
ష్టోమ ఏవ రథంతరసామా బృహత్సామా చేతి ॥ అథ యదుక్తం పూర్వేణ నిమిత్తేన భవితవ్యముత్తరేణ నైమిత్తికేనేతి ॥ నైతన్నియమో భవ-
భవతి ॥ భవతి హి భవిష్యదపి నిమిత్తం ॥ యథా వర్షిష్యతీతి కృషీవలం కర్మానుష్ఠానం ॥ అపిచ ॥ తదృష్టం ॥ ఇదం తు వాచనికం నిమిత్తం ॥
తద్యథా వచనం తథా భవితుమర్హతి ॥ సర్వదితి వేయం విజ్ఞప్తపి కారవేషు భవతి ॥ తస్మాద్భవిష్యదపి నిమిత్తం ॥ యత్తు ॥ బృహత్సామ కర్మాం-
తరం ॥ తత్సామా నాస్య రథంతరసామాపి కర్మాంతరమితి ॥ బృహత్సామా సంభవాత్ కర్మాంతరం ॥ సంభవతి తు రథంతరసామ్నో బృహ-
త్సామ్నశ్చ జ్యోతిష్టోమస్యాభిధానం ॥ తస్మాన్న కర్మాంతరమితి ॥ ఇతి బృహద్రథంతరాధికరణం ॥ అథావేష్ట్యధికరణం ॥ ఆవేష్టిః కర్మ-
11 సంయోగాత్ క్రతుప్రధానముచ్యతే ॥ అస్తి రాజసూయో రాజా రాజసూయేన స్వారాజ్యకామో యజేతేతి ॥ తం ప్రకృత్యామనంతి ఆ-
వేష్టిం నామేష్టిం ॥ ఆగ్నేయోఽష్టాకపాలో హిరణ్యం దక్షిణేత్యేవమాది ॥ తాం ప్రకృత్యామ్నాయతే ॥ యది బ్రాహ్మణో యజేత బార్హస్పత్యం మ-

కథం పునశ్శస్త్రవిషయో బృహతేన విహితం భవతీతి॥ ఉచ్యతే॥ వృత్తాసన సంబంధస్తత్ర కల్పిత॥ యదిదధ్యుపసేచనమిచ్ఛే ఖ్యాతింభుంజీతేతి॥ నహి ల్పి భక్తాః
పరాం వి జీవ భక్తి ముపలభ్యామహే॥ సింవ పెవార్ తాంపరాం సమామనంతీతి॥ ఉచ్యతే॥ సింవతేః అలుసాంపరాం సముచ్చరంతీ కేమేరర్థం
గమయతీతి॥ కాంమప్రవేదనేపాంతాంమన్వామవాంఙ్గతి॥ ఏవమత్రాపి॥ యద్యైంద్రవాయవాగ్రాన్ గ్రహాన్ గృహ్ణీయాత్ ప్రౌగమమిత్యాదిష్వర్థః॥ త
హోరథంతరసామానం ప్రయుంజీయాదితి॥ నన్వేవం సతీ బాధమారంభవేన్న గ్రహాగ్రతావిధానం॥ ఉచ్యతే॥ యథాస్మిన్ పాకే కేవాస్యై యదిదధ్యు
పసేచనమిచ్ఛే ఖ్యాతింభుంజీతేతి దధ్యుపసేచనసంకీర్తనాద్దధ్యుపసిక్తం ఖాలింభుంజీతేతి॥ తెనైకవాక్యత్వాద్గమ్యతే॥ ఏవమత్రాపి గ్రహాగ్రతా
॥౧॥ విశేషకీర్తనాత్తైనైకవాక్యత్వాద్గ్రహాగ్రతావిశిష్టా రథంతరసామాంగమ్యతే॥ అథవా వెంఘు పెంఘుమహోర్విజ్॥ రథంతరసామాసోమః
ఐంద్రవాయవాగ్రాన్ గ్రహాన్ కీర్తయతీతి॥ తస్మాద్గృహ్ణీయాల్లేయసంయోగాంద్ధ్యుకే కేమార్థంతరంప్రయోజయేత్॥ ఏవం శ్రేష్ఠే లేయసం
యోగాద్ధర్మార్థభవిష్యతి॥ అపిచ పూర్వేణ నిమిత్తేన భవితవ్యం॥ పరేణ నైమిత్తికేన॥ కథం॥ సతి నిమిత్తే నైమిత్తికం భవితుమర్హతీతి॥ నా
సతి॥ యచ్చ భవిష్యత్తద్భుత్॥ భవిష్యచ్చ రథంతరసామ॥ తత్కథం పూర్వకాలస్య గ్రహాగ్రతావిశేషస్య నిమిత్తం భవిష్యతి॥ అపిచ॥ నిష్పందిగ్ధం బహు
వాక్యమత్ర కేమార్థంతరం॥ తద్వాక్యమానాద్వితరదపి కేమార్థంతరమితి గమ్యతే॥ తస్మాన్న ప్రయోగ్యతి షోడశమస్య గుణవిధానమితి॥ ఏకస్య తు విం
గవైధాం ప్రయోజనార్థముచ్యతే కప్యం గుణవాక్యేత్యత్॥ తుశబ్దః పూర్వపక్షో౽వ్యథా భవతి॥ నైతదస్తి॥ యదుక్తం అర్థాంతరమితి॥ కథం

నిమిత్తత్వాద్ బ్రాహ్మణశబ్దస్య తదుద్యోగాదపి రాజశబ్దో భవతీత్యేతదుపపాదయామః॥ ప్రయుంజతే హ్యాన్ధ్రా వ తద్ధక్షత్రే రాజశబ్దమక్షత్రియే
పి॥ తదస్మిన్నుపపన్నే ప్రకరణవశాద్వృద్ధిశబ్దసమభివ్యాహారాచ్చ రాజసూయస్యైతద్గుణవిధానం భవిష్యతి॥ న బ్రాహ్మణవైశ్యస్యైవాంతమార్గంత
రం విధాయిష్యత ఇతి॥ అథవా॥ అసార్వత్రికత్వే ప్రయోగస్య సార్వత్రికత్వేన ప్రయోగేణావిరుధ్యమానస్య ప్రామాణ్యం స్యాత్॥ అప్యుపగమ్యం
తి విరాట్ జనపదినః ప్రయోక్తార సన్నివర్తకత్వం ప్రయోగం॥ అపిచ॥ అవిప్రగీతా హి తే అర్థాః కిం విప్రగీతేభ్యః ప్రత్యయితరా భవంతి
॥ తథా ఆర్యావర్తనివాసినాం శబ్దార్థన్యాయేష్వభియుక్తానాం మభివ్యవహరతాం తేమార్గీణానుతిష్ఠతాం మంధ్యజనపదవాసిభ్యో
మ్లేచ్ఛేభ్యస్సుమీమాంసితతర ఆచారో భవతి॥ తస్మాద్వ్యగితో రాజశబ్దో॥ నిమిత్తార్థాన్నిత్యవాదాని॥ రాజసూయస్యగుణవిధిర్నతేమార్గంతరమిత్యే
వం ప్రాప్తం॥ ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః॥ అవేష్టౌ యజ్ఞసంయుక్తం ప్రధానం బ్రాహ్మణాదిత్రివర్ణానాం॥ బ్రాహ్మణాదీనామేవావేష్టియాగం విధాతుం॥ న
మిత్తార్థం॥ కుతః॥ అప్రాప్తత్వాత్॥ బ్రాహ్మణాదైర్విశ్యయోః ప్రథమప్రాప్తిః॥ క్షత్రియస్య రాజసూయవిధానాత్॥ రాజా రాజసూయేన యజే
తేతి॥ ననూక్తం యౌగికో రాజశబ్ద ఇతి॥ ఉదస్యయుక్తం॥ యస్మాజ్జాతివచన ఇతి॥ ననూభయాభిధానే యది శబ్దసంబంధా ప్రకరణాచ్చ నతేమార్గం
తర

3 జ్ఞాని ధారయాంవయతిమాం వయతిం వయతిభ్యో ఖిఘారయేత్॥ యది ప్రేక్ష్యో ప్రేక్ష్య దేవం॥ యది రాజ్ఞా [illegible] స్య ఐంద్ర[illegible] మితి॥ తత్ర సంది
వ్య [illegible] తే॥ కిం బ్రాహ్మణాదీనాం ప్రాప్తానాం నిమిత్తార్థేన శ్రవణమ్ ఉత బ్రాహ్మణాదీనామయం యాగో విధీయత ఇతి॥
కథం నిమిత్తార్థతా భవేత్॥ కథం వా యాగవిధానమితి॥ యది రాజశబ్దో బ్రాహ్మణాదిష్వపి కేనచిద్ధేతునా॥ తతో నిమిత్తార్థతా॥ అథ
[illegible] క్షత్రియ ఏవ॥ తతః ప్రాప్తతాత్స్వం జాతీయకాని శ్రవణాని॥ కిం తావత్ప్రాప్తం॥ నిమిత్తార్థశ్రుతి॥ తత ఏతత్తావద్బుధ్యతాం॥ యౌగికో
రాజశబ్ద ఇతి॥ రాజ్యం యస్య కర్మ స రాజా॥ కింపునా రాజకర్మ॥ జనపదపురపరిరక్షణం తత్స్వ కంటకోద్ధరణం రాజ్యశబ్దమార్యావ
ర్తవాసినః ప్రయుంజతే॥ రాజ్ఞః కర్మ రాజ్యమిత్యభియుక్తా ఉపదిశంతి॥ తేన మన్యామహే॥ యస్యైతత్కర్మ స రాజేతి॥ యథా॥ య
ఉదమేఘం నామ పురుషం నావేదిషుః తస్య యః పుత్రో మౌదమేఘిరిత్యేవం విదుః॥ శత్రుయస్య యస్య పితాఽప్యుదమేఘ ఇతి కల్ప-
యిషం॥ ఉదమేఘపుత్రస్యైవ స-మభివ్యాహారో భవతీతి॥ ఏవం రాజ్యయోగాత్ [illegible] రాజశబ్ద ఇతి విజ్ఞాయతే॥ నను [illegible] జనపద
పురరక్షణమనుపజీవత్స్వపి క్షత్రియే రాజశబ్దమార్యాః ప్రయుంజతే॥ న బ్రాహ్మణాన్ ప్రయుంజత ఇతి॥ కిం తర్హి॥ కర్మవిశేష

స్వతస్తార్యం రాజ్ఞే ప్యనుమిమీమహే ॥ క్షత్రియేతు ప్రత్యక్షం ప్రయుంజానానుపలభామహే ॥ తథా యోగమప్యనుమిమీమహే ॥ రాజస్య
కర్తా రాజేతి ॥ రాజ్ఞస్తు కర్మ రాజ్యమితి స్మరంతి ॥ అనుమిమానాశ్చ స్మృతిమనుమిమతే ॥ స్మరంతస్తు ప్రత్యక్షముపలభంతే ॥ తేన తత్ప్రస్మృ
తిర్భవతీయుక్తం ॥ ఆహ ॥ యో యో రాజ్యం కరోతి తత్ర తత్ర రాజశబ్దం ప్రయుంజతే ॥ న యద్బ్రాహ్మణః కర్మ తద్రాజ్యమితి ॥ తేన మన్యా
మహే రాజ్యయోగో రాజశబ్దప్రవృత్తౌ నిమిత్తం ॥ నను రాజయోగో రాజ్యశబ్దప్రవృత్తావితి ॥ న బ్రూమః ॥ ప్రయోగాద్ధ్యయం రాజ
యోగం రాజ్యశబ్దప్రవృత్తౌ నిమిత్తమవగచ్ఛామహే ఇతి ॥ కథం తర్హి ॥ స్మరణాత్ ॥ ప్రయోగాచ్చ స్మృతిర్బలీయసీ । ప్రయోగాద్ధి స్మృతిరనుమీ
యతే ॥ అపి చ । రాజ్యయోగస్య నిమిత్తార్థతాం వ్యభిచరతి ॥ జనపదపరిపాలనమకుర్వత్యపి రాజైత్వం ప్రావదంత్యేవ క్షత్రం ॥ నను రాజ్యయో
గాద్రాజన్యమిత్యేతదపి వ్యభిచరతి ॥ న హి రాజ్ఞోఽస్యం విదితం నిమిషితం చ సర్వం రాజ్యమిత్యుచ్యతే । యది వయం ప్రయోగాన్నిమిత్తభావం బ్రూ
యామ । తత ఏవముపాలభ్యేమహి ॥ స్మృతిత్వాత్తు వయం నిమిత్తభావం బ్రూమః । తేన యద్రాజ్ఞా భాతి యస్య కర్మ భాంత్యా విశిష్యతే ॥
తత్ర ద్రాజ్యమిత్యుపగచ్ఛామః ॥ యత్తూత్తమాంధ్రా అపి రాజ్యయోగాద్రాజానమాచక్షత ఇతి ॥ పరిహృతమేతత్ ॥ ప్రయోగాద్దుర్బలాః
స్మృతేరితి ॥

రాజ్యశబ్దోభవిష్యతి। తేనార్యావర్తనివాసినాం ప్రయోగోనవిరోత్స్యతే। అథయదిరాజ్యశబ్దః పరిపాలనే …

తరవిధానం నాన్యయ్యమిత్యుక్తం ॥ తత్రోచ్యతే ॥ సోఽర్థయువిధానం ప్రకల్ప్యతే ॥ కుతః ॥ యదితావద్భవతి శబ్దో రాజేతి తతస్తత్కర్మణ్యపిజ్ఞ
నపదపరిపాలనే ప్రసిద్ధ్యా నిష్పన్నసంబద్ధో భవతి ॥ తతస్తు ప్రవర్తత ఇతి రాజశబ్దః క్షత్రియజాతౌ తన్నిమిత్తో భవిష్యతి ॥ తత్రాంధ్రాణాం ప్రయోగో
నవిరోత్స్యతే ॥ … తస్మాన్న ప్రయోగదర్శనాదుభావపి రాజరాజ్యశబ్దౌ జాతిపరిపాలనాఖ్యాం నిష్పన్నసంబద్ధౌ … వివక్ష్యావగంతవ్యౌ ॥ కేన
అయం నిర్ణయః ॥ రాజజాతీయస్య కర్మేతి ॥ అతః పరిపాలనం రాజ్యశబ్దేనోచ్యతే ॥ ఏవం వాక్యస్మరణం తోరణఖ్యయుక్తౌ ఇత్యస్మృతకర్మేతి స్మృ … ప్రయుక్తే
౪ యం విదధతి ॥ నను తస్య కర్మేతి ప్రత్యయలోపం వా ప్రాతిపదికప్రత్యాపత్తిం వా సమామనంతి ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణః కర్మరాజ్యం ॥ నరాజవిజ్ఞ
౪ కర్తారం రాజా ॥ నను యో యో జనపదపరిరక్షణం కరోతి తం తం లోకే రాజశబ్దేనాభి … దధతి ॥ ఉచ్యతే ॥ యోగాల్లోకః ప్రయుంక్తే ॥
న పరిపాలనే … రాజ్యశబ్దః ప్రసిద్ధ ఇతి ॥ తత్పరిపాలనే రాజ్యశబ్దో రాజ్యయోగాదిత్యస్మాభిరుక్తం ॥ తస్మాద్రాజశబ్దః ప్రసిద్ధిమూలం
5 ॥ తద్యోగాద్రాజ్యశబ్దస్తద్యోగాదపి బ్రాహ్మణే … ప్యార్యోర్థాజ్య … శబ్దః ప్రయుజ్యతే ॥ నత్వేవం స్మరంతి ॥ రాజ్యయోగాద్రాజేతి ॥ య
త్రాంత్ర మనుమానాద్యోగ్యరాజ్యస్య కర్తా స రాజా ॥ యథా కష్టమేఘపిహితం ఉదమేఘ ఇతి ॥ అనుమానాత్ప్రయోగో బలవాన్ ॥ రాజ్య

సామర్థ్యాత్॥ యథాఽగ్నిహోత్రమభినిర్వర్త్యతే తథా కుర్యాత్॥ యథా దర్శపూర్ణమాసావభినిర్వర్త్యేతే తథా కుర్యాత్॥ నను గార్హపత్యా
హవనీయాన్వాహార్యపచనాదిష్వగ్నిష్వేతాని కర్మాణి సిధ్యంతి॥ సమామనంతి హి॥ యదాహవనీయే జుహోతి తేనాస్యాఽభీష్టః ప్రీతో భవతి
త్యేవమాది॥ తేన సామర్థ్యాదేతదుక్తం భవతి॥ ఆహవనీయాదికర్తవ్యమితి॥ తస్మాదాధానాద్వినా న సిధ్యతీత్యాధానమపి కర్తవ్యమిత్యవగమ్యతే॥
తత్రైవ కర్తవ్యం॥ యస్య కామశ్రుతయః సాత్స్యు విశేషశ్చైవ బ్రాహ్మణాదీనాం॥ తస్మాదమీషామాధానసంబంధో విధీయత ఇతి॥ అపిచ॥ ఆధానాన్నాం
బ్రాహ్మణాదీనాం సంబంధే విధీయమానే వాక్యం భిద్యేత॥ నహి తదానీమేకోఽర్థో విధీయతే॥ అతో నిమిత్తార్థశ్రుతయ ఇతి ప్రాప్తం॥ ఏ
వం ప్రాప్తే బ్రూమః॥ ఆధానే సర్వశేషత్వాత్॥ ప్రాపకాణ్యేవాధానస్యైతాని శ్రవణాని॥ కుతః॥ సర్వకర్మణాం శేషభూతమాధానమితి న
శ్రుతిలింగాదీనామన్యతమేనోచ్యతే॥ కింతర్హి॥ అగ్నీనాం సర్వకర్మశేషత్వాత్॥ తచ్ఛేషత్వాదాధానస్య॥ కిమతో॥ యద్యేవమగ్నయః కామశ్రు
తిభిః ప్రాప్నువంతి నాధానమితి॥ నహ్యగ్నీనామభ్యుపాయ ఆధానం॥ ఉచ్యతే॥ నైషామగ్నీనామాధానమేవైకోఽభ్యుపాయః॥ కింతర్హి॥ యథా
న్యేషాం ద్రవ్యాణాముత్పాదనం॥ క్రయణాదయోఽభ్యుపాయాః॥ ఏవమగ్నీనామపి ననియోగత ఉత్పాదనమేవ॥ తేన పక్షే ఆధానం ప్రా

యథూర్ధ్వమాయుర్వర్షాణి వాసినః ప్రమాణమిత్యేకస్య ఆబారోప్యతి ॥ తుల్యః శబ్ద ప్రయోగ ఆబారోప్యప్యుక్తం ॥ తస్మాజ్జ్యోతిర్నిమిత్తో
రాజ్ఞో శబ్దః । ఏవం చేద్బ్రహ్మసంయోగాత్ క్షత్రియస్య రాజ్ఞస్సూయే నయాగవిధిరపేష్టిరితి ॥ ఇష్టవేష్ట్యధికరణం ॥ ఆధానే సర్వశేషత్వాత్ ॥ ౧౬
ఇదం సమామనంతి ॥ వసంతే బ్రాహ్మణోఽగ్నీనాదధీత గ్రీష్మే రాజన్యః శరది వైశ్య ఇతి ॥ తత్ర సందిహ్యతే ॥ కిం బ్రాహ్మణాది శ్రవణం నిమిత్తా
ర్థం । బ్రాహ్మణాదయ ఆదధానా వసంతాదిషు ఆదధీరన్నితి । ఉత బ్రాహ్మణాదీనామాధానం విధీయత ఇతి ॥ కథం నిమిత్తార్థతా స్యాత్ ॥ కథం
వా ఆధానవిధానమితి ॥ యది బ్రాహ్మణో వసంత ఇతి పదద్వయస్య పరస్పరేణ సంబంధస్స్యాత్ నిమిత్తార్థం శ్రవణం ॥ అథ బ్రాహ్మణ ఆదధీతేతి తత
ఆధానవిధానం బ్రాహ్మణస్య ॥ ఏవం రాజన్యాదిష్వపి ॥ కిం ప్రాప్తం ॥ నిమిత్తార్థం శ్రవణమితి ॥ కుతః ॥ నిమిత్తసరూపా ఏతే శబ్దా ఇతి ॥ కిం నిమిత్త
సారూప్యం ॥ బ్రాహ్మణాదీనాం వసంతాదిభిస్సముచ్చారణం ॥ తస్మాద్విదితం వేద్యత ఇతి ॥ నను బ్రాహ్మణాదీనామాదధాతినాపి సముచ్చారణం ॥ బాఢ
మస్తి సముచ్చారణం ॥ న త్వమీషామాధానసంబంధో న విదితః ॥ కేన ప్రాప్తో విదిత ఇతి ॥ కామశ్రుతిభిరితి బ్రూమః ॥ కాః కామశ్రుతయః ॥ అ
గ్నిహోత్రం జుహుయాత్ స్వర్గకామః దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేతేత్యేవమాదయః ॥ తథా మామీభిః శ్రుతిభిరాధానం ప్రాప్తమితి ॥ ఉచ్య
తే ॥

అనన్యార్థ్యర్థే ఆదధత్తామితి॥ అన్యాస్త్వప ఉపస్పృశతీతి॥ ఏతావదర్థవిధానే పార్ష్యాత్కం భవతి। ఖిన్నాన్యేషామవధార్య॥ తస్మాదత్రాప్యాధేయ ఇతి॥ ఉక్తం ఇతి॥
వసంతే బ్రాహ్మణోఽగ్నీనాదధీతేత్యస్యాం శ్రుతౌ తావత్సత్యాం న పునః శ్రుతిః కేవలస్యాధానస్యైవ విధాయికా॥ అపి తూపసర్జనం తు విధీయతే।
తదేతస్మిన్నర్థే విధీయమానేనానేకార్థం నవిష్యతి॥ నన్వాధానస్యైతద్విధానం గుణార్థం సా పునః శ్రుతిః॥ నేతి బ్రూమః॥ సా బ్రాహ్మణాదిసంబ
ద్ధా ప్రథమా శ్రుతిరియం కేవలా పునః శ్రుతిః॥ కుతః॥ సా విశేషేణ విదధాతి॥ తత్ర విజ్ఞముత్తరం తేం పశ్యామః॥ ఇయం ప్రశస్తమాధానవి-
త్యపరం॥ తస్మాత్ప్రశస్తమాధానస్యానుమాస్యామహే॥ ఏవం చ వసంతే బ్రాహ్మణోఽగ్నీనాదధీతేత్యేషా శ్రుతిరితి బ్రూమహే॥ నైతత్ప్రశంసా
వచనమనుష్ఠేయం బాధ్యతే। కస్యేతి వాక్యేనైవ విహితమనేన ప్రశస్తమితి వదితుం॥ యది హ్యేతద్విధాయకమిష్యతే॥ తదాఽస్య బహుత్వం నియంతవ్యత్॥
కథం॥ అజ్ఞాతస్య జ్ఞాపనం విధానమేతత్॥ యద్యేతేన ప్రశంసావచనేనాపూర్వం విజ్ఞాప్యేత॥ తదా లిఙ్గానాం పూర్వజ్ఞాపితం భవేత్॥ తత్రాపూ
ర్వజ్ఞాపనవచనాః శబ్దా ఉపరుధ్యేత॥ న తు లిఙ్గాం విహితే ప్రశంసావచనముపరుధ్యతే॥ విహితేపి హి వాక్యాన్తరేణ ప్రశంసావచనముపపద్యతే॥
తస్మాదవకల్పితకల్పితమేవ॥ అపి చ॥ యల్లిఙ్గం విధానం తస్యైతత్స్యాత్॥ వాక్యేన తు ప్రశంసావగమ్యతే॥ శ్రుతిశ్చ వాక్యాద్బలీయసీ॥ నన్విదమపి వాక్యం

ప్నోతి॥ పక్షేన॥ యదరస్మిన్ పక్షే (అ)ప్రాప్తిః స్యాత్తరః పక్ష ఉత్పత్తిం ప్రయోజయిష్యతి బ్రాహ్మణాదీనామాధానస్య॥ బ్రాహ్మణ ఆత్మార్థత్వమా
దధీతేతి॥ యద్యైతద్వచనం తదాత్మార్థమేవ ఆహితాగ్నే హావనీయాదయో భవంతి॥ నాన్యథా॥ ఏవం సతి నష్టత్రిమేణయాంబి పెనత్రేమాం
స్వగ్నిహోత్రాదీన్యనుష్ఠాతవ్యానీతి గమ్యతే॥ తేన కృత్రిమ ఏవ కేవలాగ్నిస్తేషాం సాధక ఇతి నిశ్చీయతే॥ కేవలం వా ఆత్మార్థతా ఆధానస్య గమ్యత ఇతి॥
కేత్రభిప్రాయమాహ త్రియాపశే ఆధద్ధ్మ తెత్వాన్యత్ర నైపదం భవతి॥ అసత్యస్మిన్ వచనే కామశ్రుతిపరిగ్రహేణ సాధానస్య ఆత్మార్థతా భవేత్॥ అ
పిచ॥ సతిప్యేతాం స్వాధానశ్రుతి పరిగ్రహిష్యామః కామశ్రుతయ అశకాన్యగ్నిహోత్రాదీన్ వదంతీతి పరిగ్రహీష్యామ ఆధానశ్రుతిం॥ సతిప్యేతా
సుఋషామాధానముక్తం తానధికృత్యైవ పురకాలాః కామశ్రుతయో భవంతీతి గమ్యతే॥ అత్రాహ॥ అసి కేవలస్యాధానస్య విధాయి
కాశ్రుతిః॥ ఏవం సపత్నం బ్రాహ్మణ వ్యవర్తితం సహాంతే య ఏవం విద్వానగ్నీనాధత్త ఇతి॥ తథా ప్రాప్తస్య నిమిత్తార్థాని బ్రాహ్మణాదీనాం శ్రువ
హానిభవిష్యంతి॥ ఉచ్యతే॥ సంస్కారవిధానార్థా పునఃశ్రుతిరేషాం॥ సతిప్యేతాం స్వాధానశ్రుతిషు కామశ్రుతయశ్చ తిష్ఠంతి అపరామాధా
నశ్రుతిం కల్పయిష్యతి॥ యదా ప్రాప్తస్యాధానస్య పునఃశ్రుతయ ఏవతాం భవేయుః॥ నైతద్ బ్రూమః॥ భిన్నం పాదం వా స్యాత్॥ సంస్కారవిధానవాం కాని
తాని—

...ధానవ్యాఖ్యా॥

త ఇతి తదనుష్ఠానం విధీయతే। అనుపలభ్యమానే యాగమాత్రం గమ్యత ఇతి తదనుష్ఠానం విహితమితి గమ్యతే॥ సమాప్తం చ ఫలే వాక్యం॥ ఇతః ప్ర
కర్మాంతరం॥ కథం॥ ఫలే సమాప్తం వాక్యం ప్రజాకామో యజేతేతి। ప్రజాకామస్య యాగ ఉపాయో విధీయతే। విధీయతే చేత్ కర్మాంతరం
॥ వికారో వా ప్రకరణాత్॥ దర్శపూర్ణమాసయోర్వా వికారః ఏవం జాతీయకః స్యాత్। దాక్షాయణయజ్ఞాదిరేవం హి ప్రకరణమనుగృహీ
తం భవిష్యతి॥ లింగదర్శనాచ్చ॥ లింగమప్యేతమర్థం దర్శయతి। త్రింశతం వర్షాణి దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం యజేత। యది దాక్షా
యణయాజీ స్యాదథో అపి పంచదశవర్షాణి యజేత॥ అత్ర ఏవం సా సంపద్యతే॥ ద్వే హి తత్ర పౌర్ణమాస్యౌ యజేత ద్వే అమావా
స్యే। అత్రాప్యేవ ... సా సంపద్య...తేతి। యది దాక్షాయణయజ్ఞో దర్శపూర్ణమాసావేవ॥ ఏవం తస్య త్రింశత్త్వం పదాం ప్రయో
జనం। తతస్తస్య ... త్రింశత్త్వం పక్షానుగ్రహో యుజ్యతే। తస్మాదపి న కర్మాంతరం॥ గుణాత్సంజ్ఞోపబంధః॥ యదుక్తం సం
జ్ఞోపబంధాత్ కర్మాంతరమితి। యది దాక్షాయణశబ్దేన కేనచిదపి ప్రకారేణ దర్శపూర్ణమాసవిషయః శక్యతే కల్పయితుం। తత ఉచ్యతే
కర్మాంతరమితి। శక్యతే హ్యావృత్తిగుణసంబంధాద్వదితుం। అయనమిత్యావృత్తిరుచ్యతే। దక్షస్యేమే దాక్షాః తేషామయనం దాక్షాయణం। తేః పునః
దక్షాః। ఉచ్యతే। యథా సాకం ప్రస్థాయీయేన సహ ప్రస్థీయతే। అనేనేతి సహప్రస్థాన గుణసంబంధః। ఏవం సర్వత్ర శక్యతే వక్తుం। శక్యతే చ దర్శపూ
ర్ణమాసయోర్గుణసంబంధాద్వదితుం। కిమితి స ఏవ యాగః ప్రతీయమానోఽన్య ఇత్యుచ్యతే। కిమితి వా ప్రకరణం బాధ్యేత॥ సమాప్తిరవిశిష్టా॥

బ్రాహ్మణోఽగ్నీనాదధీతేతి ॥ ఉచ్యతే ॥ స్వపదార్థమత్ర శ్రుతిర్విదధాతి ఆధానం బ్రాహ్మణాదిసంబంధేన పరపదార్థం ప్రశంసతి య ఏవం సవత్రం
భ్రాతృవ్యమవర్తిం సహతే ఇతి ॥ నన్వనేకగుణవిధానం స్వీయాద్వాక్యేనాధ్యవసితం భవతి । నైష దోషః । అగుణవిధిపరత్వే వాక్యే సంభవత్యనేకగు
ణవిధానమిష్యతే ॥ తద్గుణానాంసు విధేయత్వే అర్థవిభాగాద్భిన్నార్థేన వేదస్వేన శిష్టాః ఇతి ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణాదిసంయుక్తా విధాయకాః శ్రుతి
రియమపి కేవలస్యాధానస్య పున[illegible]స్య సంస్కారవిధానముపక్రమితుమితి ॥ యత్తూక్తమనేకగుణవిధానే వాక్యభేద్వైత వాక్యమితి ॥ యది
యోర్గుణయోరాధానవిశిష్టో విధేయో యామతాం ॥ భవేద్వాక్యభేదః ॥ ద్వాభ్యాం తు విశేషణాభ్యాం విశిష్టమేకమాధానం [illegible] విధాయ్యతే । తేన న
2 భవిష్యతి వాక్యభేదః ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణాదీనామాధానస్య ప్రాపకాః శ్రవణానీతి సిద్ధం ॥ ఇతి [illegible] ధానస్య [illegible] కరణం [illegible] ॥ అయనేషు చోదనాంత
రం సంజ్ఞోపబంధాత్ ॥ దర్శపూర్ణమాసౌ ప్రకృత్య సమామనంతి ॥ దాక్షాయణయజ్ఞేన యజేత ప్రజాకామః । సాకం ప్రస్థాయీయేన యజేత
7 పశుకామః సంక్రమయజ్ఞేన యజేతాన్నకామ ఇతి ॥ తత్ర సందేహః ॥ కిం దర్శపూర్ణమాసయోరేవ గుణాః ఫలమధికృత్యోత కర్మాంతరమేవం జాతీ
యకమితి ॥ కిం ప్రాప్తం ॥ కర్మాంతరమితి । కుతః ॥ సంజ్ఞోపబంధాత్ ॥ యద్యపి ప్రకరణాద్భవతి శబ్దాత్తు సవపూర్వప్రత్యయో యాంగతి
గమ్యతే ॥ తథాపి నాంసాం పవం సంజ్ఞకేతి యాగాంతరం విధేయం గమ్యతే ॥ అగుణానాం కర్మచోదనా ॥ నహ్యత్ర గుణా ఉపపద్యతే కేనచిత్ ॥ యద్వి
ధానార్థం చోదనా భవేత్ ॥ యది వచనయాగాంతరం నార్థక్యమేవ ॥ అపి చ యది గుణా ఉపబధ్యేత । తతో యాగగుణసంబంధో గమ్య

ప॰ ః కర్తవ్య ఇతి। తస్మాదనువదితారః। కిమర్థమనువదత ఇతి। ఆలంభే ద్వైతం విధాతుం। నిర్వాపే చరుం। తస్మాన్నాలంభాంతరం నిర్వాపాంత-
రం వా ప్రకృతయోరేవ గుణవిధిరితి॥ — ॥ యావదుక్తం వా కర్మణః శ్రుతిమూలత్వాత్ ॥ — ॥ నవైతదస్తి। ప్రాకృతయోర్గుణవిధిరితి। కింతర్హి।
ఆలంభాంతరం నిర్వాపాంతరం చేతి। యద్యాలంభనిర్వాపౌ విధీయేతే। నతు ప్రాకృతౌ। తౌ వా విధీయేతాం। యది న విధీయేతే। తతః ప్రాకృతావాల-
భ్యేతే యావాలంభనిర్వాపౌ కర్తవ్యావితి। తతస్త్రాలక్షయిత్వాత్ కై ద్వైతయో గుణయో విధాతపూర్వ్యా భవతి చరుశ్చ। తావన్మాతి కామస్య ప్రాప్తా-
వర్తస కారమస్తీతి చ దర్వీవద్ధర్మ విధేయా స్వాతాం। తత్ర వాక్యం భిద్యేత। అథ వాయోః సా విధాయక శ్రుతిః సలక్షిత పూర్వే పయుర్పయుక్త ఇతి।
విధాయకాం ఖావాదేకయోః స్పర్ధోః కల్పేతే విధాతుం। అథ స ఏవ లక్షయిష్యతి। తేనైవ చ విధాయిష్యతే గుణ ఇతి। న మిథో విధానలక్షణ సంబంధో వ-
కల్పతే। అథ। ధాత్వర్థోఽనువాదః। ప్రత్యయో విధాతే ష్యుచ్యతే। య ఆలంభస్య ఏవం గుణకః కర్తవ్య ఇతి। తథా న ప్రకృతయో లక్ష్యేతే। నైనికయోఽప్యా-
లంభయోరస్తి। ప్రత్యయార్థే హ్నూద్యమానే ప్రాకృతయో నూద్యేత। స పాం కర్తవ్యో నిజ్ఞార్థయోన వాంతితః। అతో న ప్రకృతానువాదో ఘటత ఇతి। యా-
వదుక్తమాలంభమాత్రం నిర్వాపమాత్రం వా పూర్వం కర్తవ్యం। కర్మణః శ్రుతిమూలత్వాత్। శ్రుతిమూలం కర్మోత్పత్తం। చోదనా లక్ష-
ణయోర్ధర్మ ఇతి। తస్మాత్తన్మాత్రం తరే యావదుక్తే॥ — ॥ యుఖతి సు అప్రవృత్త ఫలసంయోగాద్దేవతాం కర్మసంబంధాత్॥ — ॥ యదు-
క్తం న ప్రాకృతయోర్గుణవిధిరితి। ఏతత్తు గృహ్ణీమః। యత్తూక్తమాలంభనమాత్రం విధీయతే నిర్వాపమాత్రం చేతి। తదవగణీమహే॥

8

యదుక్తం ఫలే వాక్యం పరిసమాప్తం। ప్రజాకామాదేర్యోగానుష్ఠానం విధీయత ఇతి। నైవం॥ అవిశిష్టఫలాసమాప్తిః। యాన్యన్యాని ముక్తే సంశ
యోని గుణే ఫలస్య విధాయకాని వాక్యాని గుణస్య ఫలవచనే పర్యవసితాని। యథా దధ్నేంద్రియకామస్య జుహుయాదిత్యేవమాదీని। ఫైరే
తవిశిష్టం॥ అత్రాపివాం గుణాత్ఫలముచ్యతే। కథం। నైతదేవమభిసంబధ్యతే। ప్రజాకామస్య యజ్ఞమనుతిష్ఠేదితి॥ కథం తర్హి ప్రజాకా
మస్యావృత్తియజ్ఞమనుతిష్ఠేదితి॥ ఆవృత్తియజ్ఞ ఇతి। యజ్ఞావృత్తిసంబంధో ऽనుష్ఠాతవ్యో నిర్దిశ్యతే। న యజ్ఞః। తస్మాద్దర్శపూర్ణ
మాసయోర్గుణాత్ఫలముచ్యతే। న యాగాంతరం విధీయత ఇతి। ఏవం సాకంప్రస్థాయీయాయ సంప్రేమయజ్ఞెవల్వష్టమితి॥-॥ సంస్కా
రశ్చ ప్రకరణే ऽకర్మశబ్దత్వాత్॥-॥ అనారభ్యాధీయతే కించిత్। వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామః। సౌర్యం చరుం నిర్వపేద్బ్ర
హ్మవర్చసకామ ఇతి। దర్శపూర్ణమాసయోరప్యామనంతి। ఏషాం మాలభేత। చతుర్హోముష్టీన్నిర్వపతీతి। తత్రాయమర్థస్సాంశయి
కః। కిం దర్శపూర్ణమాసికత ఆలంభే ఆలంభో గుణవిధిః। దార్శపౌర్ణమాసికే వ నిర్వాపే నిర్వాపో గుణవిధిరితి। ఉత। న ప్రకృతిమపే
క్షతే ఇతరశ్చేతరశ్చేతి। యదా న ప్రకృతిమపేక్షతే తదాయం కిం యాగవదుక్తేన ఘృతయజిమతీ ఏతే కర్మణీ ఇతి। కిం తావత్ప్రాప్తం। ప్రా
కృతయోరాలంభనిర్వాపయోర్గుణవిధిరితి। కుతః। అకర్మశబ్దత్వాత్। నాత్ర కర్మణో విధాయ కే శబ్దో ऽస్తి। న స్వాలభేతేతి
నిర్వపేదితి చేత్। నైతావిధాతారౌ। అ విదితస్యార్థస్య చ కర్తా విధాయకో భవతి। న చైతయోరవిదితో ऽర్థః। ఆలంభః కర్తవ్యో నిర్వా

దితి పరిక్రీతే యాజయేదితి పరిక్రయస్య విధిపరే తస్మిన్ వాక్యే యజతిశబ్దేన సంకీర్తనమనువాదో వా కల్ప్యతే। యది యజిమత్త్వేవ తత్కర్మణః। అతథ ప్ర
కృతేహ గుణవిధానం। యావదుక్తం వా యజతిశబ్దేనానువాదో నావకల్ప్యత। తస్మాదప్యవగమ్యామో యజిమత్త్వమితి॥ — ॥ అథవత్సాలంభనాధికరణం॥
॥ ౧౫ ॥ విశయే ప్రాయదర్శనాత్॥ ౧ ॥ శిమివేహదాహరణం। నతావవఘ్నాత్రకరణే నైవ గృహీతం। యథా। ప్రవేష్టా యజ్ఞసంయోగాం క్రతుప్రధానముచ్యత
ఇతి॥ నాపి సాధ్యం ప్రతిజ్ఞాతం। యథా। అయనేష్వమోదనానాం తరమితి। కేవలం విశయే ప్రాయదర్శనం హేతురితి నిర్దిశ్యతే। కస్యాయం హేతురితి [illegible]
[illegible] నఙ్గానీమః। యదపి ప్రవృత్తం యజిమదేతత్కర్మేతి తదపి న సంబధ్యమానమితి పశ్యామః। తదేతద్గమకం సూత్రమేతావ [illegible] ల్పేత్రకం ప్రతిజ్ఞా
కస్మాత్ సందేహ ఇతి వక్తవ్యం। వృత్తికారవచనాత్ప్రతిజ్ఞాం సంశయం చావగచ్ఛామః। అత్ర భగవానాచార్య ఇదముదాహృతవాన్। వత్సమాలభే-
త వత్సనికాంతా హి పశవ ఇతి మం సంశయముపన్యస్యతి స్మ। కిం యజిమదభిధానమేవాలభతి ఉతాలంభమాత్రవచన ఇతి। ఉపపద్యతే
చైతదుదాహరణం సంశయస్య। తత్ర పూర్వపక్షం ప్రతిభానీతే స్మ। యజిమదభిధాన ఇతి। ఇదం తు ప్రష్టవ్యం। ఉదాహరణ సూత్రం పూర్వస్యాధి
కరణస్య నాత్ర పూర్వపక్షే కారణతేవ ప్రయోజనం। తథాపి పురుషాణాం ముఖ్యో వర్ణబుద్ధివిశేషాణాం లభ్యో భవతి। మందానాం సామాన్య
మోదృష్టేనాప్యర్థం కాంసాపి నివర్తనీయా। న హ్యయం మందవిశేషం వృత్తికారేనాపి దృష్టం న ప్రియత ఇతి న చాంతు విత్తప్రతిబింబానాం
[illegible] కర్తవ్యా భవేత్। అతస్తన్నివర్తయితుం పూర్వపక్షే ~~[illegible]~~ ముపన్యస్యతి స్మ। ఆలభతి రస్యాభిః ప్రాణిసంయోగో యజిమదభిధా

~~ఉత్తా~~। యజిమతీ ఏతే కర్మణీ ఇతి। కుతః। ద్రవ్యదేవతాసంయోగాత్। ద్రవ్యదేవతాసంయోగో౽త్ర విధీయతే। భూతికామస్య ప్రవృత్తస్యాపూర్వస కామస్య। శ
ఫం। న పాదమేవ ప్రాప్నుతే। శ్వేతమాలభేతేతి। యది వాయవ్యతా వక్తవ్యాత తతః శ్వేతాలంభః సంబంధో గమ్యతే। ఇహ వా శ్వేతం వాయవ్యం ఆలభేతేత్యుచ్యతే। తే
న శ్వేతవాయవ్యసంబంధో విధీయతే। యథా పటుం వదయతి పటువాదసంబంధో విధీయమానో గమ్యతే। పటుం దీర్ఘం వదయతి పటుస్య దీర్ఘతా విధీయతే। దీర్ఘశబ్ద
ప్రయోగాత్। ఏవమిహాపి సాయం వాయవ్యశబ్దప్రయోగాద్ద్రవ్యదేవతాభిసంబంధో విధీయతే ఇతి గమ్యతే। ఇతరథా దేవతాశబ్దః ప్రమాదసమామ్నా
త ఇతి గమ్యేత। నన్వత్రాపి శ్వేతం వాయవ్యం కుర్యాత్ ఆలభేతేత్యర్థద్వయపరత్వాద్వాక్యభేదః స్యాదేవ వాక్యం। నేతి బ్రూమః। న వాక్యలక్షణే ఉపస్థాయ మతిభా
షేయ ద్రవ్యదేవతాసంబంధం పురుషప్రయత్నం బ్రూయాత్। తం యాలభత్వార్థవిశిష్టం కృత్వైవ హి పురుషప్రయత్నో విశిష్టో గమ్యతే। వాక్యేన చ
ద్రవ్యదేవతాశ్రయః సన్నితి నాత్ర ద్వాభ్యాం వాక్యాభ్యాం ప్రయోజనం। యథా రక్తమశ్వం యోజయేదితి। యది గుణవిధిపరం భవతి। తదా ద్వాభ్యాం
వాక్యాభ్యాం ప్రయోజనం। గుణద్వయవిధానే। అథ శోణం మానయేత్యుచ్యేత। తత్ర విధిగుణపరే వాక్యే పర్యవసిత ఏవ గుణద్వయవిధానం। వృ
త్తైవ గుణవిశిష్టస్య ద్రవ్యస్య ప్రతీతత్వాత్। నన్వేవం సత్యవాక్యస్యాతిభారః। ఏవమిహాపీతి। సంబంధవ్యపదేశాభిః పదైర్విశిష్ట ఏవ ప్రాప్యత ఇష్టే కార్థత్వం।
విభజ్యమానాని హ్యత్ర పదాని సాకాంక్షాణి భవంతి ఉపపన్నమేకవాక్యత్వం। నను యాగమంతరేణ దేవతాయై ద్రవ్యం సంకల్పయితవ్యమిత్యేష సంబంధో వక్తవ్య
తే। తస్మాద్యజిమతీ ఏతే కర్మణీ ఇతి ॥ — ॥ అథ వత్సాలంభ ॥ లింగదర్శనాచ్చ ॥ — ॥ లింగం హి అప్యేతమర్థం దర్శయతి। సోమారౌద్రం చరుం నిర్వపే

నార్థ ఏవేతి। యాగార్థ ఇతి బ్రూమః। లోకే ప్రసిద్ధం కార్యం యాగో నోపధానమితి। ఉచ్యతే। యద్యపి యాగార్థతా లోకే ప్రసిద్ధా। త
థాపి దేవతాసంబంధవచనాభావాత్ యజతిశబ్దసంబంధాభావాచ్చ న యాగార్థతేతి గమ్యతే। తదుచ్యతే। తస్యైవ వాక్యశేషే శ్రూయతే। బృ
హస్పతేర్వా ఏతదన్నం యన్నైవారా ఇతి। తేన దేవతావచనేన సన్నిహితే నైవారవాక్యైకతా భవిష్యతి। బృహస్పతిదేవతాక ఉపధాతవ్య ఇతి। తస్మాద్యా
గార్థం చరురిత్యేవం ప్రాప్తం। ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః। సంయుక్తే శ్రుతిరర్థశబ్దేన (కార్యశబ్దేన) ఉపదధాతీతి తదర్థ ఏవ స్యాత్। ఉపధానా
ర్థః। ఉపదధాతినా చాస్య ప్రత్యక్షమేకవాక్యత్వం। పరోక్షం దేవతావచనేనానుమేయం। చరుముపదధాతీతి ప్రత్యక్షం వాక్యం। బార్హస్ప
త్యముపదధాతీత్యానుమానికం। తస్మాచ్ఛేషవచ్చరురుపధేయః। తతస్తం బిదిబార్హ్యయాం వినియుంజీత। తదన్యత్ర ప్రకృతమన్యత్ర క్లృప్తం భ
వేత్। యత్తు నైవారస్య వాక్యే నైవారా ఇతి। అర్థవాదస్సః। యన్మూర్తం ప్రసిద్ధం లోకే యాగార్థతేతి। ప్రసిద్ధిర్యాగేన బాధ్యతే। తస్మాదు
పధానార్థ ఏవేతి సిద్ధం॥ ఇష్టశ్రుత్యధికరణం॥ అథ పాత్నీవతదైవతాధికరణం॥ ―॥ పాత్నీవతే యూపే పూర్వతాత్వే దేవతాభేదః॥ ―॥ త్వాష్ట్రం పాత్నీవతం వి
ధాయేదముచ్యతే। పర్యగ్నికృతం పాత్నీవతముత్సృజంతీతి। తత్ర సందేహః। త్వాష్ట్రస్య పర్యగ్నికృతస్యైవోత్సర్గో విధీయతే ఉత
తస్మాద్యాగాంతరమితి। యది పర్యగ్నికృతముత్సృజంతీతి పదద్వయం పరస్పరేణ సంబద్ధం। తతస్త్వాష్ట్రస్యోత్సర్గః। అథ పాత్నీవతశబ్ద
ఉత్సృజతినా సంబధ్యతే తతో యాగాంతరం। కింతావత్ప్రాప్తం। యాగాంతరమితి। కుతః। అపూర్వత్వాత్। పూర్వస్త్వాష్ట్రః పాత్నీవత

సోఽదృష్టః। అయమప్యాలభతిః ప్రాణిసంయుక్త ఏవ। తేనాయమపి యజిమద్వచనవదేవేతి భవతి తస్యాభిధానం తత్ర॥ అథ వా యజిమదభిధానోఽదృ
ష్ట ఆలభతిః ప్రాణిసంయుక్తః తస్మాద్యమనువాదోఽవఘ్న్యవిధానార్థః। తథా ఫలం న కల్ప్యం తత్ప్రం భవిష్యతి స్వే వం ప్రాప్తే బ్రూమః। అస్మింశ్చం
కయో ఆలంభనమాత్రం సంస్కారః తు తః। ప్రాయదర్శనాత్। యత్రాన్యాని సంస్కారకర్మాణి ప్రాయభూతాని గుణభూతాన్యన్యత్ప్రాం తత్
త్రైవ తదపి న్యాయం। ప్రాయాదపి వార్థనిశ్చయో భవతి। యథా గ్రవే ప్రాయే విశేషేణ గ్రావ్ణ ఇతి గమ్యతే। నను లింగం ప్రాయదర్శనం। కథ
మనేన సిద్ధిరితి। ఉచ్యతే। యథా ప్రాయదర్శనేన సిధ్యతి తథా వర్ణయితవ్యం। కథం చ ప్రాయదర్శనం హేతుః। న్యాయతః ప్రాప్తత్వాం। కిం
౧౦ పునర్న్యాయః। దేవతాసంబంధాత్ స్థానాన్న్యాయాగవచనో దృష్టార్థత్వాచ్చ। వత్స ఆలభ్యమానో గాం ప్రస్రావయిష్యతీతి। తస్మాదేవం న్యా
10 యప్రాప్తే ప్రాయదర్శనం దృష్టార్థకం భవతీతి। తస్మాదాలంభమాత్రం సంస్కారః॥ — ॥ అర్థవాదోపపత్తేశ్చ॥ — ॥ అర్థవాదశ్చ భవతి। వ
శునికాం తాం పాంపరవణాతి। యస్మాద్వృషప్రియాః పశవః తస్మాద్వృషభ ఆలభ్యన్త ఇతి। యది గాం ప్రస్రావయితుమాలభ్యేత తత ఏతద్వచ
నమవకల్పతే। అథ సంజ్ఞపయితుం తత్రైవం జాతీయకం వచనం నోపపద్యేత। తస్మాదాలంభమాత్రం సంస్కార ఇతి సిద్ధం॥ — ॥ అథా
న్యధికరణం॥ సంయుక్తస్త్వర్థశబ్దేన తదర్థశ్రుతిసంయోగాత్॥ — ॥ అస్త్యగ్నిః। య ఏవం విద్వానగ్నిం చినుత ఇతి। తత్ర నైవారశ్చరుర్భవతీ
త్యుక్త్వా ఆయ ఏవం చరుముపదధాతీతి సమామనంతి। తత్ర సందిహ్యతే। కిం చరుర్యాగార్థో యాగం కృత్వా శిష్టముపదధాతవ్య ఉత ఉపధా

షోడశ్యాదియవిశేష్యావిశిష్టః తథం పాత్నీవతశబ్దేనానూద్యతే। అపి చ తాన్ప్రత్యుత్సర్గే విధీయమానే పర్యగ్నికృతమితి విశేషణం నావకల్పేత। అపి చో
బ్రూమః। పర్యగ్నికృతస్య పాత్నీవతతా విధీయతే। స ఏవ యాగ ఇతి। ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః। న తే మార్గాంతరం పూర్వస్మిన్ప్రోక్షణ్యభిహితశబ్దేనావఘ్నేదో
విధీయత ఇతి। కిమేవం భవిష్యతి। యజిమత్త్వాత్తావన్నతేల్పయుతవ్యాన్న భవిష్యతి। ఉత్సృజతి శబ్దో ఽపి ఉత్సర్గం ప్రత్యాయ్య విదధద్వాక్యభేదేన బాధితో భ
విష్యతి। తే మార్గాంతరపక్షే వాక్యేన పాత్నీవతతాయాం విధీయమానాయామథ తత్ప్రత్యుత్సర్గో ధాతునా ఽనూద్యతే। అపి చ పర్యగ్నికృత
స్య పాత్నీవతతా పూర్వవిధిత్వేవ సా విధాతుం న శక్యతే। తస్మాత్పూర్వస్య తే మార్గస్యో ఽవచ్ఛేదః। యత్పునరుక్తం తాన్ప్రత్యుత్సర్గే విధీయమానే పర్య
౧౧ గ్నికృతమితి విశేషణం నావకల్పత ఇతి। నైష దోషః। అతం ద్రమేవాత్ర పాత్నీవతశబ్దేనానువిన్యస్యతే। అత ఏవ తాన్ప్రతి పాత్నీవతత్ప్రత్యయ
హావియోర్బుద్ధి
విశేషణవిశిష్టః కేవలేన పాత్నీవతశబ్దేన లక్షణయా ఽనూద్యతే। అతో న దోషః। తస్మాదవచ్ఛేద ఇతి సిద్ధం॥ కర్మ॥ అప్రవృత్తత్వే ప్రత్యేవ వ కే మర్గవిశేషః స్యా
త్॥—॥

शावरभाष्य १

मीमांसाभाष्य पत्रे ६८ द्वि॰ प्र॰

శ్రీమత్త్రిలోచనచరణగురవే నమః॥ భావార్థాః కర్మశబ్దాస్తేభ్యః క్రియాప్రతీయతే ఏషాప్యర్థో విధీయతే ॥ ౧ ॥ ప్రథమేధ్యాయే ప్రమా
ణలక్షణం వృత్తం। తత్ర విభక్త్యర్థనాదమంత్రప్రత్యయస్తత్ప్రత్యయానినేవాః। గుణాదివిధానామధేయం చ పరిక్షిప్తం। సంధిగ్ధానామర్థానాం
వాక్యశేషాదర్థాచ్ఛాధ్యవసానముక్తం। తన్నప్రస్తవనం। అనంతరం ప్రధానాప్రధానాని పరిక్షిప్యంతే। భిన్నాన్యభిన్నాని చేతి। ఏషువి
వాధ్యార్థవర్గనిర్దేశో నాన్యః। ఏష ఏవాధ్యాయసంబంధః। ఇది వా షడ్విధః కర్మభావో వక్ష్యతే। శబ్దాంతరమభ్యాస
౧ సంఖ్యాగుణాః ప్రక్రియానామధేయమితి। వక్ష్యమాణః ప్రక్రియానామధేయమితి। వక్ష్యమాణమనుసంకేత్యతే। ప్ర
దర్శితముచ్యమానం సుఖం గ్రాహయిష్యతి। న్యాయముక్తబుద్ధిస్సమాధీయతే। తదేతన్నానాకర్మలక్షణామిత్య
ధ్యాయమాచక్షతే ఏతత్త్రాప్యయోగా। అతోన్యదుపోద్ఘాతప్రసక్తానుప్రసక్తం చ। ప్రథమం తావదిదం చిం
త్యతే। ప్రథమేధ్యాయే ఇదముక్తం చోదనాలక్షణోర్థో ధర్మ ఇతి। చోదనేతి క్రియాయా అభిధాయకం వా
క్యం। నాత్రైవపదానామర్థాః। తత్త్వం పదేన పదేన పదేన ధర్మ ఉచ్యతే ఉత సర్వైరేకవాక్యైరేవేతి। కిం తావత్ప్రాప్తం।
ప్రతిపదం ధర్మ ఇతి ప్రాప్తే। ఉచ్యతే। యదేకస్మాదపూర్వం తదితరత్తదర్థం భవిష్యతి। ఏవముత్పత్తియుక్తస్య శ్రా
మానప్రసంగకల్పనా భవిష్యతి। తస్మాదేకమపూర్వం। యద్యేకం తదా సందేహః। కిం భావశబ్దేభ్యోపూర్వం

శబ్దా ఇతి। ఉచ్యతే। భవంతి తే చిత్రకర్మశబ్దాః నవాపార్థాః। యథా। శ్యేనేనత్రికాదయః। తే చ ద్వ్యాపార్థా న కర్మశబ్దాః। యథా।
ఖా। భవసంఖ్యా పూర్వోక్తా తిథి। కిం పునరిహ దావారగం। శ్యేనేనాభిచరన్యజేతేతి। చిత్రయా యజేత పశుకామ ఇతి। కిం శ్యేనే-
నాభిచరన్నుత యజేతాభిచరన్నితి। తథా। కిం చిత్రయా పశుకామః ఉత పశుకామో ఽనయా యజేతేతి। స్వత ఏతస్మిన్నధికరణే గుణవిధినా-
మధేయమితి విచారో ఽత్ర విస్పష్టేతి। తథా దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామో ఽనయా యజేతేతి। దర్శకాలః పౌర్ణమాసీకాలశ్చ కిం-
తాభ్యాం స్వర్గకామః ఉత స్వర్గకామో ఽనయా యజేతేతి। దర్శపూర్ణమాసాభ్యామితి వచనేన తు చ చిత్రయేతి చ నైతే భావవచనాః। న
చైషాం (అభావశబ్దత్వాత్) ధర్మో నాతశ్శ్రేష్ఠసంబంధో విభక్తిత్వాత్తస్మాన్న ద్రవ్యగుణశబ్దా అపూర్వస్య విధాయకా ఇతి॥ ౧॥ సర్వేషాం భా
వో ఽర్థ ఇతి చేత్॥ ౪॥ ఏవం చేద్వాన్న శ్యతి। అభావశబ్దత్వాన్న ద్రవ్యగుణశబ్దా అపూర్వస్య విధాయకా ఇతి। సర్వేషాం భావో ఽర్థః।
స్వర్గకామో దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిత్యేతయోస్సంబంధం యజేతేతి వక్ష్యతి। శ్యేనేనాభిచరన్నిత్యేతయోశ్చ। చిత్రయా యజేత
పశుకామ ఇతి। తస్మాదితి పిసాకాంక్షత్వాద్భావవచనాః। సర్వేషు భావనావచనేషు నాస్తి వినిగమనాయాం హేతుః। కర్మశబ్దా
ఏవాపూర్వస్య విధాయకా న ద్రవ్యగుణశబ్దా ఇతి॥ యేషాముత్పత్తౌ స్వే ప్రయోగే రూపోపలబ్ధిస్తాని నామాని తస్మాత్తేభ్యః ప
రాకాంక్షా భూతత్వాత్స్వే ప్రయోగే॥ ౩॥ యేషాం శబ్దానాముచ్చారణాదుత్పత్తౌ స్వే అర్థే ప్రయుజ్యమానానాం రూపముపలభ్యతే।

ఉత ద్రవ్యగుణశబ్దేష్వ్వితి। కః పునర్భావః। తే వా భావశబ్దా ఇతి। యజతి దదాతి జుహోతీత్యేవమాదయః। నన్వేతే యాగదానహోమశబ్దాః
న భావశబ్దాః। నైతదస్తి। యాగాదిశబ్దాస్తై భావశబ్దాస్తు। యజ్యాద్యర్థో హ్యవగమ్యతే భావ ఏవేతి చ। తథా యత్తే యథా
కించిద్భవతీతి తేనైతే భావశబ్దా ఇతి। ద్రవ్యగుణశబ్దేభ్యో ద్రవ్యగుణప్రత్యయో న భావనా। అతస్తే న భావశబ్దా ఇతి। కిం తావత్ప్రాప్తం। అవిశేష
ణేతి। కర్తవ్యేషు। భావార్థాః కర్మశబ్దాస్తేభ్యః క్రియా ప్రతీయేత। యజేతేత్యేవమాదిభ్యః। కుతః। భావార్థత్వాదేవ। య ఆహుః కి
౧ మపి భావయేదితి తే స్వర్గకామపదసంబంధాత్స్వర్గం భావయేదితి బ్రూయుః। తస్మాత్తేభ్యః క్రియా ప్రతీయేత। ఫలస్య క్రియా కరణం
నిష్పత్తిరితి। తేన యాగదానహోమసంబద్ధాః స్వర్గస్యోత్పత్తిం వదంతి కుతః। ఏష హ్యర్థో విధీయతే। యథా యాగాదినా స్వర్గకా
2 మః। తేన భావయేత్స్వర్గం యాగాదినేతి। యస్య చ శబ్దస్యార్థాన్న ఫలం సాధ్యతే తేనాపూర్వం కృత్వా సాధ్యత ఇతి తదపూర్వం గమ్యతే। అతో
యస్తస్య వాచకశ్శబ్దస్తమపూర్వం ప్రతీయాత ఇతి। తేన భావశబ్దా అపూర్వస్య చోదకా ఇతి బ్రూమః। నను కశ్చిచ్ఛబ్దస్తస్మాదపూ
ర్వస్య వాచకోఽస్తి। భావార్థైః కిమపి భావయితవ్యం। స్వర్గకామస్య చ తేనాపి భావ్యతే ఇతి। తయోశ్చ నష్టాశ్వదగ్ధరథవత్సంప్రయో
గః। యజేతేత్యేవమాదయస్సాకాంక్షాః యజేత కిం కేన కథమితి। స్వర్గకామ ఇత్యనేన ప్రయోజనేన నిరాకాంక్షాః। నైవం=
ద్రవ్యగుణశబ్దాః। తస్మాద్భావార్థాః కర్మశబ్దా అపూర్వం చోదయంతీతి। అథ కస్మాదుభయం సూత్రితం। భావార్థాః కర్మ

రుషం వదంతి భావయేదితి। తేన స్వర్గకామో యజేతేతి పురుషో౽పి ప్రతీయతే యాగో౽పి సంబంధో౽పి। స్వర్గకామో౽త్ర ద్రవ్యేణేతి=
ద్రవ్యం ప్రతీయతే పురుషశ్చ న సంబంధః। నన్వేతదుక్తం అధీనశ్శ్రుద్ర వ్యస్య సంబంధం యజేతేతి వక్ష్యతి ద్రవ్యేణ భావయేదితి। అతో౽త్ర ద్రవ్యేణార్థ=
భావనా గమ్యతే। ఆకాంక్షా వేతి। స త్వం। గమ్యతే ద్రవ్యేణ భావయేదితి తు వా త్యేన యాగేన భావయేదితి వశ్యత్వాత్। యదా యాగేన భావ
యేదితి యాగసంబంధో విధీయతే తేన తదా ద్రవ్యేణ భావయేదితి ద్రవ్యసంబంధః। ద్రవ్యసంబంధో విధీయమానేన యాగసంబంధః విధీయ
మానే యజ్యర్థేన ద్రవ్యేణ సంబంధః అనూద్యమానే తు సంభవతి। న చ యాగపద్యేన విధ్యనువాదా సంభవతః। తస్మాన్న వ్యతి వాక్య
యోర్విరోధః। విరోధశ్చ వక్ష్యతి బహుత్వయుక్తే। తేనార్థసాధన ద్రవ్యేణ సంబంధః। తత్ర ద్రవ్యమసతి స్వర్గకామపదసంబంధే స్వర్గార్థత్వం
న విధ్యతే ప్యనుపపన్నం। ఏష వినిగమనాయాం హేతుః। తేన భావశబ్దా ఏవాపూర్వస్య సాధకా న ద్రవ్యగుణశబ్దా ఇతి। యదా యా
గేన తు యజేదితి తదా యాగవచనమేవ భవతి। దర్శపూర్ణమాసాభ్యామితి లక్షణం యా। దర్శేన చ పూర్ణమాసేన చ యాగో విధీ
యత ఇతి। కథం పునరిదమవగమ్యతే అస్తి తదపూర్వమితి॥ చోదనా పునరారంభః॥ ౫॥ చోదనేత్యపూర్వం బ్రూమః। అపూర్వం=
పునరస్తి యత ఆరంభః శిష్యతే స్వర్గకామో యజేతేతి। ఇతరథా హి విధానమనర్థకం స్యాత్। భంగిత్వాద్యాగస్య। యద్యన్యదను
త్పాద్య యాగో వినశ్యేత్ ఫలమసతి నిమిత్తే న స్యాత్ తస్మాదుత్పాదనీయమితి। యది పునః ఫలవచనసామర్థ్యాత్తదేవ నశ్యదపి త

యత్సత్త్వదుత్పన్నం కాలాంతరం తిష్ఠతి న త్రియో హ్యుత్పన్నమాత్రం వినశ్యతీత్యర్థః తాని నామాని తే ద్రవ్యగుణశబ్దాః ఉభయశాఖా=
ద్రవ్యగుణశబ్దానామర్థాః సైద్ధద్రవ్యగుణశబ్దా ఇతి ఇతి వక్తవ్యే తాని నామానీతి సూత్రితం। యుతో నామానీత్యేష పర్యాయ యశ్శబ్దః।
కథం గమ్యతే। యత ఏషాం విభక్తయో నామిత్యుత్పద్యంతే। కతమాస్తాః। వృక్షః వృక్షౌ వృక్షాః। శుక్లః శుక్లౌ శుక్లా ఇత్యేవమాద=
యస్తత్స్థాత్పన్యవ్యక్తం సూత్రితం। యత ఏషాం నక్షణి యోః ధర్మస్తత్తస్తై ప్రకృతి పరాకాంక్షా। ప్రధానాకాంక్షా నవిద్యతే। న తేషాముత్పత్తిః
౩ కర్తృవ్యాఖ్యాతత్వాత్ స్వప్రయోగే స్వప్రయోగకాలే విద్యమానత్వాదిత్యర్థః॥ యేషాం తూత్పత్త్యవధేః స్వప్రయోగా న విద్యతే తా=
న్యాఖ్యాతాని తస్మాత్త్యక్తైః ప్రతీయతే ఆశ్రితత్వాత్ప్రయోగస్య॥ ౪॥ యేషాం తు శబ్దానాముచ్చారణాదుత్పత్తేరధేః ప్రయోగా న విద్య=
తే ప్రయోగకాలే యేషామర్థా నోపలభ్యంత ఇత్యర్థః। తాన్యాఖ్యాతానీతి ఖ్యాపకశబ్దాన్ పర్యాయశబ్దేనోపదిశతి। కథం పర్యా=
3 యశబ్దో ఖ్యాపకశబ్దానాం। యత ఏషాం విభక్తయ ఆఖ్యాతికీ ఉత్పద్యంతే। కతమాస్తాః। పచతి। పచతః। పచంతీత్యేవమాదయః। తస్మా=
త్తిఙ్వ్యాస వర్గం ప్రతీయతే। క్వాచిద్దార్థస్తు భూతాదర్థసముచ్చారితాః। భూతస్య చ క్వార్థే తాయాం దృష్టార్థతా। క్వ వ్యస్య ప్రయోజనవత్త=
ఉత్పత్తిరర్థవత్త్వే సా భూతే న త్రియత ఇతి ద్యోతార్థః। క్వ వ్యస్య పున భూతార్థతాయాం న కించిద్దృశ్యతే। కల్ప్యమదృష్టం। తస్మాన్నామా
గ్నాద్ర్వార్థః। కిం చాశ్రితత్వాత్ప్రయోగస్య। ఏతేషాం ప్రయోగః పురుషాశ్రితో భవతి। పురుషసంబంధాఖ్యాపనాయ వ్యతే। పు

గన్ధతి। స్వావార్థే త్వవిశేషాపేక్షేణ ప్రధానకర్మగోచరాణీతి ప్రాప్తం। తమో బ్రూమః। తాని ద్వైధం భవితుమర్హన్తీతి। దివ్యప్ర-
తారాదీని తాని చ ప్రధానకర్మగోచరాణి చ ప్సంస్కారకర్మగాః। ఏవమపి సర్వాణ్యర్థవంతి। అర్థవత్త్వ చ సతి న సర్వేన స్వార్థత్వ=
ముపూర్వం కల్పయితుమతో నస వాణి ప్రధానకర్మగోచరాణి॥ ద్రవ్యార్థత్వం న చికీర్ష్యతే తాని ప్రధానభూతాని ద్రవ్యస్య గుణభూ-
తత్వాత్॥ 2॥ ఏవం సత్యదృష్టకల్పనా న్యాయ్యా। నను తు వినిగమనాయాం హేతుమవగచ్ఛామః। కుతో పూర్వం కుతో నేతి। తదు-
చ్యతే। ద్రవ్యార్థత్వే కర్మణో దృష్టార్థత్వం న సంస్కృతమిష్యతే అత ఉత్పాదయితుం వా తాని ప్రధానభూతాని ప్రధానకర్మగోచరాణి। ద్ర-
వ్యస్య గుణభూతత్వాత్ త్రవ్యం గుణభూతం తన్నిర్వృత్తిరేవేప్సితతమత్వాత్॥ యేషు తు ద్రవ్యం చికీర్ష్యతే గుణస్తత్ర ప్రతీయేత తత
స్తత్ర ద్రవ్యప్రధానత్వాత్॥ 3॥ యేషు తు ద్రవ్యం చికీర్ష్యతే గుణస్తత్ర ప్రతీయేత కర్మ తు తస్య ద్రవ్యప్రధానత్వాత్ప్రవృష్టం। యథా పత్న్యైవ
మాదికే ద్రవ్యం న చికీర్ష్యతే। తస్మాత్తాని ప్రధానకర్మగోచరాణి। పిష్టేత్యేవమాదిషు ద్రవ్యం సంస్క్రియతే। తస్మాత్తాని గుణవ
చనాని గమనం హేతుః। ప్రయోజనం తు। సర్వస్తిస్వజ్ఞైస్త్రైయ్యం గవేషిచక్రాత్రైపాయత ఉత్పాద్యాశ్చ భూతార్థేన సిద్ధాంతే
సూత్పాద్యాః॥ ధర్మమాత్రే తు కర్మస్యాదనిర్వృత్తేః ప్రయాజవత్॥ 4॥ స్రువస్సం మార్ష్టి। పరిధిం సం మార్ష్టి। అగ్నిం సం మార్ష్టి। పు
రోడాశం పర్యగ్నికరోతీతి శ్రూయతే। తత్ర సందేహః। కిం పర్యగ్నికరణం సమ్మార్జనం చ ప్రధానం ఉత గుణకర్మేతి। కిం తా=

త్యైప్త। నైవం శక్యం। న హి తత్కర్మణో రూపముపలభ్యతే। యదాశ్రయం దేశాంతరం ప్రాపయతి తత్ర హి నోపలభ్యతే। న తదాత్మని సమ
వేతం। సర్వగతత్వాదాత్మనః। సర్వత్ర కార్యోపలంభః స్యాత్ సర్వత్ర స్థాపయితింగం। న తు న తదేవ దేశాంతరాదాగమనస్య। న హ్యస్య
గమనే కించిద్విరుద్ధం దృశ్యతే। యత్ర సమవేతమానైస్తద్విశిష్టం ద్రవ్యం। తస్య నాశాత్తద్విశిష్టమిత్యవగమ్యతే। అత్ర యోఽపూర్వవిశిష్ట
ఇతి చేత్। న। కస్మాత్ఫలం హాతే। సత్యపి చ కస్మిన్ స్థాపయితరి చేన్న। విద్యమానోపలంభనే హ్యదర్శనాత్। శలక్రియావింగమితి చేత్। ఏవం
౪ సత్యదర్శనే నైస్సమాధిర్వక్తవ్యః। ప్రాప్త్యర్థినామన్యేనమద్ధవిష్యతేతి యద్యప్యేత। తేప్సితమేవం సతి కించిద్భవతి। తత్రాపూర్వం వక్తవ్యత
ద్యైతి। అవిశేషకల్పనాయామస్తి ప్రమాణం। న విశేషకల్పనాయాం। అనాశ్రితం కర్మణ్యవిష్యతేతి తాదృశమేవ। స్వర్గాదంతరకల్పనే
న దేశాంతరం ప్రాపయిష్యతీతి తదపి తాదృశమేవ। తస్మాద్ధ్యంగీ యజిః। తస్య శంగిత్వాదపూర్వమస్తీతి। కించిం తావత్ప్రయోజనం।
యది ద్రవ్యగుణశబ్దా అపూర్వం సాధయంతి ద్రవ్యగుణాపచారేణ ప్రతినిధిరుపాదాతవ్యః। యథాతత్ర పూర్వః పక్షః॥ యథాత
5 త్ర సిద్ధాంతః ద్రవ్యం గుణం వా ప్రతినిధాయ ప్రయోగః। సుష్ఠాతవ్య ఇతి॥ తాని ద్వైధం గుణప్రధానభూతాని॥ ౬॥ అవగతమ
తత్త్వావశబ్దాః ప్రధానస్య కర్మణో వాచకా ఇతి। బహుప్రకారాశ్చాత్ర శబ్దాః। యజతి దదాతి జుహోత్యేవం ప్రకారాశ్చ। దేవా
ధిపినష్టి విలాపయతీత్యేవమాదయశ్చ। తం సందేహః। కిం సర్వే ప్రధానకర్మాభిధాయకా ఉత కేచిత్సంస్కారకర్మ

యాం పశ్యామః। యదపి తండులానోదనం పచతీత్యోదనార్థం తండులాం త్సను విశతి। ఈప్సితా ఏవ తండులాః। బల్వజాన్ శి
ఖండకాన్ మువిశతి। బల్వజాన్ శిఖండకాన్ మువిశతి। బల్వజా ఏవ తేనాకారేణ సంబద్ధా ఈప్సితా ఇతి తత్రాభిప్రాయః। పాకే స ప్రయో
గశ్చ బ్దార్థపరిచ్ఛేదే హేతుర్నవైదికః। యావహారికే లౌకికప్రయోగే ద్విత్రయోశ్శక్యతే తత్ర వక్తుం। ఈప్సితతమ ఏవ స ప్రయోగ ఇ
తి। తండులానధ్యజువాయుధి। తండులాన్ హోమేన సంబంధయతి। భవతి పాలూకే బహుప్రకారా వివక్షా। అన్యాయశ్చానేకార్థత్వం।
తేన ప్రధానభావేపి ద్వాసత్విశీయ గుణభావేన కల్ప్యతే (గుణభావేన కే) వేదేతు కథం ద్వితీయా నిర్దిష్టగుణభావ ఇతి। ద్వితీయానిర్దే
శాత్ప్రాధాన్యమేవావగచ్ఛామః। ఏవమవగతే ప్రాధాన్యే బలీయసా హేతునా నాస్తి ప్రాధాన్యమిత్యవగమ్యతే। ముష్టిః। న హోమస్య
తేన విప్రకారేణ సక్తుర్థతా వకల్ప్యతే। ముష్టిః। సక్తూనాం నిష్ప్రయోజనత్వాన్న సక్తూనామనస్య ప్రయోజనం దృశ్యతే శ్రూయతే వా।
యది హోమః। తదర్థాన్ హోమోపి నిష్ప్రయోజనః స్యాత్। అధారాదుపకారకో హోమః సక్తుః ప్రయోజనవాన్ జ్యోతిష్టోమ
ప్రకరణే పాఠాద్గమ్యతే ప్రయోజనవత్త్వం। తేన నాప్రయోజన ఇతి శక్యతే వక్తుం। ప్రయోగవచనేన హి సర్వ ఆకాంక్ష్యతే। నను సక్తూనామపి ప్ర
కరణే యాగాత్ప్రయోజనవత్త్వం భవిష్యతి। నో వాచ్యతే నేతి। ప్రయోజనవంత ఏవ ప్రయోజనవత్త్వం తు హోమముష్టి నివర్తయతాం
నాన్యేన ప్రకారేణ। నను తేపి ప్రయోగవచనేనాకాంక్ష్యంతే। ఉచ్యతే। సద్రవ్యం తేనాకాంక్ష్యతే। ఇతికర్తవ్యతాం హి తదాకాంక్షతి। హో=

నప్రాప్తం। ఉచ్యతే। ధర్మమాత్రే ఏవంజాతీయకే అప్రయోజకత్వం యస్య ప్రయోజనస్య దృష్టస్య తద్ధర్మమాత్రమితి బ్రూమః। తత్ర
ప్రధానకర్మత్వం స్యాత్ అనివృత్తేరుపకారస్య। న హ్యేవంజాతీయకం ద్రవ్యస్యోపకారకం। ద్రవ్యం త్వేవంజాతీయకే కర్మణి నివర్త్య
మద్గుణభూతం తస్య గుణభూతత్వాత్ప్రధానభూతం॥ తుల్యశ్రుతిత్వాద్వేతరైః సధర్మకః స్యాత్॥ వాశబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి ఇ
తరైర్గుణకర్మభిః సధర్మకః స్యాదేవంజాతీయకం యథా వ్రీహీనవహంతీతి తథా కుతః తుల్యశ్రుతిత్వాత్ తుల్యా హి ద్వితీయా
శ్రుతిరేషాం। ద్రవ్యేషు యథా వ్రీహీనవహంతీతి ఏవమగ్నిం సంమార్ష్టి పురోడాశం పర్యగ్నికరోతీతి। కిం గుణకర్మణి ద్వితీయా దృ
ష్టా తతో ద్వితీయాదర్శనాదిహాపి సామాన్యతో దృష్టేన గుణకర్మతా। నేతి బ్రూమః। ద్వితీయయా వివక్షితః కర్తురీప్సితతమ ఉచ్యతే।
సా చేహ ద్వితీయయా వివక్షితా। తేనేప్సితతమమితి గమ్యతే ఈప్సితతమం కర్మ గుణభూతం యద్యపి ప్రత్యక్షాదిభిర్గుణభావో
నిగమ్యతే ప్రమాణాంతరేణ తు నావగమ్యతే తస్మాద్గుణభూతమేవంజాతీయకమితి॥ ద్రవ్యోపదేశ ఇతి చేత్॥ ఇతి చేత్। ఏవం
చేత్పశ్యసి। ద్వితీయాదర్శనాత్ప్రధానభూతమత్ర ద్రవ్యమితి। నైతదేవం। గుణభూతేఽపి ద్వితీయా భవతి। తథా హి దృశ్యతే। స
క్తూన్ జుహోతీతి। మారుతాన్ జుహోతి। ఏకకపాలం జుహోతీతి॥ న తదర్థత్వాల్లోకవత్తస్య చ శేషభూతత్వాత్॥ న గుణభూ
తే ద్వితీయా। ఏవం హ్యభియుక్తా ఉపదిశంతి। కర్మణి ద్వితీయా। కర్తురీప్సితతమం కర్మేతి। న చ లోకే గుణభూతాం ద్వితీ

ష్టేన వ్యాఖ్యేతి। తథా యత్ర వాగవరపః పరిధయః తత్రాపి పాలాశత్వాదయః తద్వ్యాఖ్యాః పూర్వపక్షే। సిద్ధాంతే వాగవంత ఏవ స=
మ్నాష్టేన వ్యాఖ్యాః అవయ్యభ్యదేవ పూర్వపక్షే తత్త్వాదయః తద్వ్యాఖ్యా। గ్రీః సంమార్గాణ్యః। సిద్ధాంతే వ్యాపస్య మ్నాజన్యే నియమః। ష్టుత్రాంశస్యం వస్య
తేతరసాః పరోడాశాస్య వనీయమాశ్ఛవంతీతి శ్రూయతే। తత్రాపి పిష్టమయః పురోడాశత్వాదయః తద్వ్యాఖ్యాః। పంచమ్యన్తో వరణార్థత్వేన
పూర్వపక్షే। సిద్ధాంతే మాంసమయాపవపంచమ్యన్తో వర్తవ్యాఖ్యేతి॥ స్తుతశస్త్రయోః స్తుసంస్కారాంయాజ్యావద్దేవతాభిధానత్వాత్॥
ప్రఉగం శంసతి। నిష్కేవల్యం శంసతి। ఆజ్యైస్తువతే। పృష్ఠైస్తువత ఇతి। గుణవచనం శంసనం స్తవనం చ। యథేంద్రస్య సువేంయూనశిప్ర
ప్రావమితి। యదేతద్గుణవచనం క్రియతే। తేన తద్గుణభూతం దేవతాం ప్రస్తుతప్రధానమితి। తత్రోచ్యతే। స్తుతశస్త్రే సంస్కారకర్మణ
ఇతి। ముఖ్యో దేవతాభిధానత్వాద్గుణవచనైర్విధానివర్త్యమానైర్గుణిభిర్దేవతాసంస్కర్తత్వే। నాన్యథా తద్గుణవచనం భవతి। తత్ర ప్రత్యక్షం=
దేవతాభిధానం గమ్యతే। దేవతాప్రకాశనేన చ ప్రత్యక్షతః ఉపకారో యాగసిద్ధిః స్తుతశస్త్రయోః సంస్కారకర్మణి యాజ్యావత్। యథా యాజ్యామ
న్త్రావాప్లురోనువాక్యామన్త్రావాపాతిస్తుతివచనం దేవతాప్రకాశనార్థం। తద్వదేతదపీతి॥ అర్థేన త్వపవృత్త్యప్యతదేవతానామమోద
నార్థస్య గుణభూతత్వాత్॥ యది సం[redacted]సారకర్మణి స్తుతశస్త్రే। అర్థేనాపవృత్త్య ఏతద్దేవతానామనోదనార్థస్య గుణభూతత్వా
త్ దేవతార్థస్య గుణభూతో మంత్రః। తత్ప్రధానత్వాదేవ యత్ప్రధానం తత్ప్రతీయతే। తత్ర క్రమసన్నిధిః ఉపరుధ్యేయాతాం। తస్మాదే

ముక్త్వైతికర్తవ్యతా। న ద్రవ్యం। న చ హోమ ఏవ క్రియతే సక్తుశాల్యాద్యదృష్టం నిష్పద్యతే। నాస్త్యత్ర ప్రమాణం। న చ ద్వితీయా వినియుక్తిః ప్రమాణం। న వా ద్వి
తీయా భక్తిర్హోమస్య సత్త్వార్థతాం ఖ్యాపయతి। న సత్త్వః ప్రయోజనవంత ఇతి। భవేద్ధోమస్య సత్త్వార్థః। హోమసంబద్ధాస్సత్త్వవతః తేధం స్వ
రితి। భవంతి హోమ ఏత్యేతే సత్త్వప్రాయా హోమసంబద్ధాః। న హోమస్య సత్త్వార్థతా। నిష్ప్రయోజనేషు సత్త్వేషు ఘటతే। సత్త్వార్థతావచనం తు న పురు
షస్యోపకారకం। న క్రతోస్తదనర్థకమేవ స్యాత్। న చ తద్వచనాన్ముఖ్యమస్య ఫలమపి యుక్తం। స ఏష ద్వితీయాంతః సత్త్వానాం హోమస్య చ సం
బంధం కరోతి। సంబంధే చ ద్రవ్యాణాం కర్మసంయోగే గుణత్వే సాక్షిసంబంధాద్ద్రవ్యస్య గుణభూతత్వాద్గుణభావే చ తృతీయాతో సా ప్రతి
6 తృతీయాయాః స్థానే ద్వితీయైషేతి। తేన తదర్థత్వాద్ధోమార్థత్వాన్నత్రార్థాన్యం సత్త్వానాం ద్వితీయాసంయోగేఽప్యేవం సత్యర్థవద్వచనం। న
చార్థవత్త్వేన త్వానర్థక్యమిత్యుచ్యతే। తస్య చ పురోడాశాదియాగాదిషు శేషభావః। తేన తే ప్రయోజనవంతస్తత్ర సంస్కారో నానర్థ
కః। న సద్దృష్టోపకారో మేతి చేత్। అదృష్టో భవిష్యతి। అదృష్టార్థోఽనసంస్కారోఽపృక్త్యేవ గమ్యతే। లోకే యథా గ్రామం పరాదా
గతానాం పురుషాణాం పర్యగ్నికరణేనాదృష్టోపకారః క్రియతే తద్వదేవ గమ్యతే। లోకే వచనానుపపత్తిః ప్రయోజనం। వరుణ
ప్రఘాసేషు శ్రూయతే। శమీమయ్యః స్రుచో భవంతి వారణ్యో వైకంకత్యో వేతి। ప్రకృతౌ నానావృక్షస్రుక్త్వం మాగన్సాధ్యమపూర్వమి
తి। నానావృక్షస్రుచో ఘటత్వాదయితవ్యాః। యథా పూర్వః పక్షః। యథా తర్హాని శ్లాఘం తః। శమీమయ్య ఏవ వారణ్యో వాసన్ముహ

విశిష్టః। మహేంద్రశబ్దాత్తద్ధితోత్పన్నః। తస్మాత్ప్రాతిపదికమర్థవదితి గమ్యతే న ప్యవయవసంబంధేన। తస్మాద్దేవతాంతరమింద్రా
న్మహేంద్రః। తిన్నైంద్రస్య ప్రాగాధస్యాప్త షణః ప్రాప్యాత్పతః పయుర్దసితమ్యు ఏషః పక్షః। యదప్యుచ్యతే ఇంద్రస్య వృత్రవధాత్పరకాలం మ
హేంద్రత్వం దర్శయతి। మహాన్వా అయమభూద్యో వృత్రమవధీరితి। తథా వేదస్యాదిమత్త్వదోషః ప్రసజ్యేత। అతోఽన్య ఇంద్రో మహేం
ద్రాత్॥ వ్యపదేశాచ్చ॥ వ్యపదేశశ్చ భవతి। ఇహ దుగ్ధీంద్రాయ దేవేభ్యో హవిరితి। ఇహ దుగ్ధి మహేంద్రాయ దేవేభ్యో హవిరితి। అతో
ఽపి దేవతాంతరం। ఏకదేవతాకత్వే మంత్రవికల్పః స్యాత్॥ గుణాచ్చానర్థకః స్యాత్॥ యథా విధిశబ్దాదవగతమేతద్భవతి ఇంద్రో దేవతే
తి తదాన్యగుణాన్వాఖ్యానే కిం ప్రయోజనం। మహత్త్వం నామేంద్రస్య గుణో భవతీతి దేవతాభిధానం కథం। తస్యై దేవతాయై దీయత ఇ
తి గుణోఽపి విధాతే సతి తస్యా ఏవ దేవతాయై దీయతే। విధాతేఽపి। తస్మాద్గుణవిధానమనర్థకం। అత్రోచ్యతే। యోఽస్మిన్ గ్రహ ఇంద్రస్య మహా
నితి। నైవం గ్రహసంబంధస్యాప్రసిద్ధత్వాద్విశేషణం నాత్రావకల్ప్యతే। గుణసంబంధస్యాప్రసిద్ధత్వాద్గుణేన విశేషణమనవక్లృప్తం తస్మాదపి
దేవతాంతరం॥ తథా యాజ్యాపురోరుచాః॥ ఏవం చ సతి యాజ్యాపురోరుచప్తాదీనాం దర్శనముపపద్యతే ఇంద్ర సానసిం రయి
మిత్యైంద్ర్యా యాజ్యాపురోనువాక్యాదయం మహాం ఇంద్రో య ఓజసేతి చైతేన మాహేంద్రం॥ ఏవం చాయామర్థస్సమవాయా
త్॥ యదుక్తమజావశాశబ్దేన చోదితే కర్మణి స్థాగాశబ్దేన నిగమాభావంతీతి। తదుక్తం। వశాయామర్థస్సమవాయేసాభయం

షడుష్టః పక్షః ఇతి ప యుర్నదసి తవ్యః। శతమఖః పునరసౌ మంత్రః। అభిత్వా శూరార్తె త్వేంద్రః ప్రగాథో మాహేంద్రస్సగ్రహాయజేః సన్నిధావామ్నా
తో యత్రేంద్రస్త్రాప వృష్ట్యైత॥ వశావద్యాః గుణార్థం స్యాత్। న ప యుర్నదసి ష్వామన్నమం పష్టం। సంస్కారవేమర్ణ్ణే ఎవం స్తోత్రశస్త్రే దేవతాభిధా
నత్వాదేవయదుక్తం ప్రగాథస్యోప్తశ్మ ఇతి। తత్రేంద్రశబ్దేన మహేంద్రాభిధానం స్యాత్। స ఎవేంద్రో మహత్త్వ గుణేన। మహేంద్ర ఇత్యు
చ్యతే। ప్ర పృష్టం మాహేంద్రశబ్దం దేవతావచనముపలక్షామహే। మహత్త్వగుణవచనం మహాశబ్దం। యథా రాజా మహారాజః ప్రాప్తసో
మహో బ్రహ్మణ ఇతి। వశావద్యథా। సౌవా ఎషా సర్వదేవత్యా యదజా వశా వాయవ్యామాలభేత ప్రజావశాశబ్దేన చోదితేత మర్ణగాథాగశ
౭ బ్దేన నిగమః। ఖవంతి తద్వృత్తి స్వగుణేన చోదితేని గుణేనాభిధానం ఖవిష్యతి। తేన ఖవిష్యతి ప్రగృహ్యతేషణ ఇతి॥ న శ్రుతిసమవాయిత్వాత్॥ నైతదేవ
మహేంద్రాస్యగ్రహస్య దేవతేతి తద్ధితసంయోగేన విజ్ఞానమాస్య మహత్త్వముపేక్షమాణస్య తద్ధితసంయోగ ఉపపద్యతే। తద్ధితసంయో
7 గాపేక్షస్య హి మహత్త్వసంబంధాత్ సమాసవేల్లక్షణానవ తద్ధితార్థేన వృత్తస్య మహత్త్వం సంబంధః। న చ సమాసార్థేన వృత్తస్య తద్ధితసం-
బంధః। ఎతస్మిన్నేవ ప్రయోగే తద్ధితార్థేన వృత్తిరిష్యతే। ఎతస్మిన్నేవ సమాసార్థేన। న హి ఇంద్రశబ్దో విహితావప్రత్యర్థం
తద్ధితార్థేన సంబధ్యతే। విహితవత్పరార్థం మహత్త్వేన సంబద్ధమనూద్యతే। విస్పష్టశ్చాయమస్యార్థో మహేంద్రో భవతి॥
మహానింద్రో భవతీత్యస్య స్మృతం। ప్రాహావిష్టో దేవతా భవతీతి। సత్యముచ్చారణే ప్రోక్షం మంత్రశస్త్యైత। తస్మాన్నేంద్రో దేవతా మహత్త్వ

అపి వశ్యతి సంయోగో భవతి। ప్రఉగం శంసతి నిష్కేవల్యం శంసతి। అపస్తుతి రక్షితై వర్తతే యిత వ్యాః। తేన మంత్రగుణవచనః
శబ్దః స్తుతి నివర్తన నాథేర్నా దృష్టమర్థం వరిష్యతి తస్మాత్ప్రధాన కర్మణి। అపి వశ్యతి సంయోగో భవతి షష్ఠీ విభక్తిః సంయోగాద్యు
ఖేంద్రస్య సువేయూర్ణగిప్రప్రావమితి। తేన దేవతాశబ్దః స్తుతిసంబంధార్థ ఇత్యుచ్యతే। దేవతాభిధానార్థే ప్రాతిపదికార్థే వా ప్రథ
మా స్యాత్। అథ యత్ప్రథమాం తంత్రే దేవతార్థం ఖ్విఫుమపార్తి। యథా ఇంద్రాయమా మోవసి తస్యరాజతి। నేత్యుచ్యతే। తదపి వాక్యసం
యోగాత్స్తుత్యర్థమేవ। నను వాక్యం లింగం బలీయః। సత్యం। ఏకదపిలింగం। యత్ స్తుతివాక్యస్య సాకాంక్షస్య నిరాకాంక్షీకరణం సామ
ర్థ్యం। తథా హ్యన్యథ యథా ఇంగేనను గృహ్యమాణే తు మోనిర్ణయః। వాక్యేన తు సా దేవ। నేంద్రశబ్దో దేవతాభిధానార్థ ఇతి। దేవతా
భిధానార్థే ఏతస్మిన్ ప్రదేశే స్తుత్యర్థం సాకాంక్ష మనర్థకం స్యాత్। తస్మాదదృష్టార్థే వా స్తుతివచనస్య ప్రధానకర్మణి స్తోత్రే శస్త్రే। అపిచ।
స్తౌతి శంసతీ సాకాంక్షాద్గుణవచనోలక్షణయాభిధానార్థే స్యాతాం। తస్మాత్ప్రయోగే వృత్తిముపాంశ్వానవృత్తిం విదధ్యాతాం। ఇతి। శ
బ్దపృథక్త్వాచ్చ। శబ్దేన చ పృథక్త్వమవగమ్యతే। ద్వాదశ స్తోత్రాణి శస్త్రాణ్యగ్నిష్టోమః। ఇతరథా ద్వాదశత్వం న స్యాత్। స్తోత్రాణాం శస్త్రాణామే
కమేవ శంసనం స్తవనం చ। అథ ద్వాదశ ఇత్యేతత్। తేనానద్వాదశత్వే వతిష్ఠేత॥ అనర్థకం చ తద్వచనం। అగ్నిష్టుతిః స్తోత్రీయే। అగ్ని
యోగ్యప్రోక్షవందేతి। తత్ర పునరుచ్యతే అగ్నేయీషు స్తువతే అగ్నేయీషు శంసతి। తన్న విధాతవ్యం। యది సంస్కారకర్మణి। =

ప్రపృష్ఠమవగచ్ఛామః। ఛాగానాంసూవిపాంసూమెదస్మిానుబ్రూయాదితి। ఏవంవశాస్త్రైవఛాగేతి। తస్మాత్ప్రగాథస్యాప్యర్ధర్చశః। సం
సారపక్షేప్యతః ప్రధానవషట్కారేణేతి॥ యత్రేతివార్ధర్చవద్భావత్వాత్॥ వాశబ్దః పక్షంవ్యావర్తయతి। సంసారకవషట్కార ఏవ స్తోత్ర
శస్త్రే। ఉక్థశ్రైత ప్రగాథస్యాప్యర్ధర్చ ఇతి। ఉక్తద్వ్యతాంయత్రేం త్రిస్తుత్ప్రగాథః। తేంగెనచక్రమస్యస్త్రిధ్యేనాధిపవ్యావైవ। న త్వేష్వా
తేష్వు॥ అపరేషాం మంత్రాగామప్రపృష్ఠానామన్యత్రాప్యర్ధర్చవత్త్వా। నాస్తితేషామానర్ధర్చత్వం స్యాత్। ఉక్థానాం మాధ్యన్దినం సతిశిపి
విష్టవతేః। శంసతి పితృదేవత్యాః శంసతి అగ్నిమారుతె ఉష్ణంభవసూక్తం అగ్నిసూక్తం మండూకసూక్తం ముష్టికాసూక్తవిశ్వమాది
౮ నాం॥ ధ్యశ్యతె॥ తదుద్యతెసవెషామర్ధర్చవత్త్వాస్తి। మండూకసూక్తస్యాగ్నవక్తుసూక్తస్యరాజసూయె ముష్టికాసూక్తస్యేవాదశః
న్యాయం। సవెషాం వాచస్తోత్రె। సర్వాణ్యృచస్సర్వాణియజూంషి సర్వాణిసామానివాచస్తోత్రెపరిప వంశంసతేతి। యస్యా
8 త్రినిశస్యమానెసూయమానసోదియాదపి సర్వదాశత యూరనుబ్రూయాదితి। తస్మాదస్యర్ధర్చవత్త్వాప్రపృష్ఠానాం। అతస్సం
సారకవషట్కారస్తోత్రశస్త్రె ఇతి॥ అపివాశ్యతిసంయోగాత్ప్రకరణాస్త్రాతిశంసతిత్రింశోప్యత్రింవిదధ్యాతాం॥ అపివాప్రధానవషట్
కారస్తోత్రశస్త్రెస్యాతాం। కుతః। శ్రుతిసంయోగాత్సప్తమీశ్రుతిసంయోగాదోభవతి। వవతేషుస్తువతెశిపివిష్టవతేషుస్తువత ఇతి।
యదిస్తువిష్టపకవపృష్ఠేశేవ్యావాహాయదిప్రతాశనంపమోదేవతాయాంతత్ప్రకరణంతవపృస్తుతే। యథాస్రాపృంతనపుసప్తమ్యా।

దానం గోయాగం చ ప్రత్యాయ యిషుం న విధాపుం। తుతో। విహితత్వాద్గోదానస్య దక్షిణావిధానే। గోయాగస్య ప్రసంబంధ్యాయాం।
వపూనాం పరం శ్రవిష్యతీతి చేత్। నాస్య కృదప్యవ్యపూనే ప్రవృత్త్యయాదేవ। స్తుప్యర్థతాంయామ పాస్యనర్థకత్వం। పరిన పూపాత్తన సార్థవాద కేనవా
త్త్యేన విహితత్వాద్యాగస్య। పస్మాన్మంత్రగతో భావశబ్దు ఏవం జాతీయ తోనవిధాయక ఇతి॥ పప్మాదక్రేషు మంత్రాఖ్యా॥ మంత్రగతో భావశ
బ్దాదిధాతు తోనే విపరీక్షితం। తోయం మంత్రానామెప్యవృతె। అబూతె మంత్రెపద్గతో భావశబ్దః వర్థం విచారితఇతిఇదముథనాయాః
ధికరణం పూర్వంద్రష్టవ్యం। క్షధం లక్షణ తో మంత్ర ఇతి॥ పహ్యాదకేషు మంత్రాఖ్యా॥ అభిధానస్య చోదకత్వేనం జాతీయకేష్వభిధాయ
క్తాఉపదిశంతి। మంత్రానర్థ మహా మంత్రానఖ్యాపయా మో మంత్రావర్ణంత ఇతి। ప్రాయికమిదం లక్షణం। అనభిధాయకా అపి కే:
చిన్మంత్రా ఉచ్యంతే। యథా వసంతాయ కపింజలానాలభేత ఇతి న శక్యం పృష్టో హి న తత్ర తత్రోపదేష్టుమితి లక్షణముక్తం। ఋష
యో పి పఠితా ధార్ణానాం సాంతం యాంతి పృథక్త్వశః। లక్షణేన తు సిద్ధానామంతం యాంతి విపశ్చితః। ఉదాహరణం। వధ్యాసీత్యేవమాద
యో। స్యం తాః। ఇషేత్వోర్జేత్వేవమాదయ స్త్వంతాః। ఆయుర్దా అసీత్యాశీః। అగ్నిమూర్ధా దివస్తుతిః। సంఖ్యా ఏకో మమ ఏకతి। ప్రలపితం।
(యాంతి విపశ్చితః) అక్షతే ఇంద్రపింగతే। దూ తెరిపరిదెవితం। అంబె అంబికె అంబాల్యంబికే ఇతి ప్రైషః। అగ్నీదగ్నీనితి। అన్వేష
ణం కోసి కతమోసీతి। పృష్టం పృథామిత్వేతి। అభ్యాసం। ఇయం వేదిరితి। అనుషంగః। అచ్ఛిద్రాపవిత్రేణేతి ప్రయోగః। త్రైస్వర్యం

తస్మాదపి ప్రధానత్వమర్హతీతి॥ అన్యస్త్వార్థః ప్రతీయతే॥ సంబద్ధం హి స్తోత్రం శస్త్రం చేతి। యద్యస్య స్తోత్రమస్య శస్త్రం। తత్ర తయోస్సం
బంధో యదివా పూర్వవచనేత తతోన్యత్స్తోత్రమన్యచ్ఛస్త్రం। ఇతరథా యదేవ స్తోత్రం తదేవ శస్త్రం స్యాత్॥ అభిధానం చేత్వమర్హవత్॥ ప్రధా
నత్వమర్హాణ్ణివ వాభిధానం భవతి। ద్వితీయాసంయోగేన ప్రథగంశం సతి నిష్ప్రవల్యం శంసతీతి॥ ఫలనివృత్తిశ్చ॥ ఫలనివృత్తిదర్శనం భవతి।
స్తుతస్య స్తుతమనుశంసత్యేవమాది। ఇంద్రవంతోవ నామ హాధుక్ష్మీమహాప్రజామిషం। సామెస వ్యాశీయమర్హజ్జస్య భూయాదితి స్తోత్రఫలమ
నూద్యతే॥ తద్విదవాయాః। తస్మాత్ప్రధానత్వమర్హతి స్తోత్రశస్త్రే। అన్యత్ర స్తోత్రబద్ధం ప్రయోజనం దర్శయిష్యామః। గ్రహాణాం దేవతా
२ స్యత్వేస్తుతిశస్త్రయోః త్వమర్హత్వాదవికారస్స్యాత్॥ ౬॥ విధిమంత్రయోరైకార్థ్యమైకశబ్ద్యాత్॥ ఇదం సమామ్నాయతే। సవానశంతిన
తథాతితస్త్రైయోనైనామిత్రైవ్యధికాదధర్షతి। దేవాగ్నస్వంహాభియన్ జాతేదదాతిచ జ్యోగిత్త్వభిస్సవతి గోపతిస్సహాతి యజతే
దదాతీత్యాదావారగాం। కిం యద్బ్రాహ్మణే శ్రావణశబ్దోవిధాయకస్తద్వన్మంత్రేపి తన్మంత్రే విధాయకత్వమితి। కిం తావత్ప్రాప్తం। విధా మంత్రైః
9 సామ్నాయమానస్య శ్రావణశబ్దస్యైకవాక్యార్థః స్యాత్। ఏకశబ్ద్యాత్ప్రపవాయమేకః శబ్దో బ్రాహ్మణగతో విధాస్యతి। మంత్రగతో
న శక్నోతి విధాతుమనుపపన్నం తస్మాద్విధాయకః॥ అపివా ప్రయోగసామర్థ్యాన్మంత్రోభిధానవాచీ స్యాత్॥ అపి చేతి పక్షో వ్యా
వర్తతే। ఏవం జాతీయకో మంత్రోభిధానవచనః స్యాత్। ప్రయోగసామర్థ్యాత్ప్రయోగే క్రియమాణస్య సామర్థ్యం విద్యతే। సో

బ్రాహ్మణం। వృత్తికారస్తు శిష్టస్యార్థం ప్రపంచితవానితి తరగబహులమిత్యాహోపనిబద్ధమాఖ్యాయికారూపం। హేతుః। శూ
షేణ గాజుహోతి తేన హ్యాపస్తంత్రియత ఇతి। నిర్వచనం పద్ధర్మోదధిష్ఠం। నిందా। ఉపవేతా వా ఏతస్యాగ్నయ ఇతి ప్రశంసా వాయుర్వైక్షేపి
ష్ఠా దేవతేతి। సంశయో। హోతవ్యం గార్హపత్యే న హోతవ్యమితి। విధిః। యజమానస్య సంతాంధుం చరేఖవతేతి। పరకృతిః। మాషానైవ
వహేతి। పురాకల్పః। ఉలూఖలైర్వా స్త్ర పూర్వేణ సమాజ గ్నౌ ఇతి వ్యవధారణకల్పనా। యావతోశ్వాన్ ప్రతిగృహ్ణీయాదితి। హేతువర్ణన నిందా ప్ర
శంసా సంశయో విధిః। పరక్రియా పురాకల్పో వ్యవధారణకల్పనా। ఉపమానం దశైతే తు విధయో బ్రాహ్మణస్య తు। ఏతన్ను సర్వవేదే
షు నియతం విధిలక్షణం। ఏతదపి ప్రాయికం। ఇతరగబహులో మంత్రోపి కశ్చిదితి వా ఇతి మేమన ఇతి ఇత్యాహోపనిబద్ధస్త్వేషం గచ్ఛ
త్యేహ। ఆఖ్యాయికారూపస్త్వథ గ్రామకాస్య జ్యోతిష। హేతుః। ఇంద్ర హా వాయుశంతి హోతి। నిర్వచనం। పస్త్రదా హోసనుష్యే
తి నిందా మోఘమన్నం విందతే అప్రచేతా ఇతి। ప్రశంసా। అగ్నిర్మూర్ధేతి। సంశయః। అధస్విదాసీదితి। విధిః। పృణీయాదన్నాధ్య=
మానాయ మేతి। స వా స మయితా దదదితి। పురాకల్పః। యజ్ఞేన యజ్ఞమయజంత దేవా ఇతి॥ అనామ్నాతేషు మంత్రప్రమా మ్నాతే
షు హావిభాగః॥ ఉ నో హాప్ర వర నామధిమేషు సంశయః మంత్రా ఉత నేతి। అభిధాయకత్వాన్మంత్రా ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। అనామ్నాతేషు మం
త్రత్వం న స్యాదభిధాయకేష్వపి నాభిధాయకత్వం। మం   హేతుః కింపరా అభియుక్తప్రయోగః। మేఽభియుక్తైర్మంత్రా ఇష్య

వారుస్వయంవర్ణం చ సామర్థ్యమభిధానం। తచ్చైతద్వ్యాప్తికారితేనోదాహారకాపదేశేనాఖ్యాతమేతదపి ప్రాయికమేవ। అసిమర్థా
అపిచ మంత్రాక్షవంతి। ఊర్ధ్వశ్చాభివంద్యశ్చాసి వాజినితి। త్వామర్ధ్యావృతత్వం యామాతి। అశ్రీబ్రాహ్మణాముపినోతామంయుత
ప్రజాస్సృష్టే మేతి। స్తుతిరసి వాయుపైర్ద్వైపి హ్యాదేవతేతి। ప్రలాపో ప్యా। నచైతద్బ్రాహ్మణాన్యా। బ్రాహ్మణాపేటి। పరిదేవితం॥
ఏమె మా మధుక్షం తతే మాం ప్రత్యముంచతేతి। ప్రైషః। అఘుక్రస్నోమవహా హారేతి। అన్వేషణం ఇహ వాస ఇహా చేతి। ప్రశ్నః। నే
దకమర్ణవతేం సూయర్ణ ఇతి మూ విన మితి। ప్రతివచనం విదూక్తేతి। అనుషంగః। హ్యదయస్యాగ్నే వర్ధ్యవృధాజి హేయామ్। అథ వేష్టే ఇ
౧౦ తి। ప్రయోగస్మై స్వయం వర్ణం చానుస్వయం వర్ణం చ సామర్థ్యం। స్తువేశావద్వ్యతిర్ద్వితీయేతి। లక్షణాకవర్ణ ఇతి ప్రసిద్ధత్వాన్నప్రయోజనం వక్తవ్యం। ల=
క్షుం యస్యప్రతిపత్తిర్లక్షణేన। అక్షైపేష్యపవాదేషు ప్రాప్త్యా లక్షణాకవర్ణ ఇతి ప్రయోజనం వక్తవ్యం। యుక్తత్వాత్ప్రవర్తతే। అక్షేపేషు పూర్వా
10 ధికరణప్రయోజనం। అపవాదేషూత్సర్గస్య ప్రాప్తౌ పృత్తర విపక్షాం కృత్వా చి। తాయూం పూర్వాధికరణస్య ప్రయోజనముక్తే వేదము
త శబ్దాయస్యాయమర్థః పరిక్షిప్తః। అహాబుద్ధ మంత్రం మేహ హాయమృషయస్తంయావిదావిదుః। బువెరాయ జాం షిసామా
నీతి। తస్మాదేతేషు మంత్రశబ్ద ఇతి॥ శేషే బ్రాహ్మణశబ్దః॥ అథ తేం లక్షణం బ్రాహ్మణానాం। మంత్రాశ్చ బ్రాహ్మణం చ వేద స్తత్ర మంత్రలక్షణా
ఉక్తే పరిశేషసిద్ధత్వాద్బ్రాహ్మణలక్షణమవచనం యుం మంత్రలక్షణవచనేనైవ సిద్ధం। యన్మేషల్లక్షణం న తద్బ్రాహ్మణమితి పరిశిష్టం=

న గీతిర్న చ పాదబద్ధం తత్ప్రశ్లిష్టపఠితం యజురితి। అథ నిగదా నామ కిం యజూంషి ఉత యజుషో న్యస్యేతి॥ నిగదో వా
నిగదో వా చతుర్థం స్యాద్ధర్మవిశేషాత్॥ నిగదా నామ న యజూంషి। కుతః। ధర్మవిశేషాత్। ఉచ్చైఋచా క్రియతే ఉచ్చైస్సామ్నో
పాంశు యజుషా ఉచ్చైర్నిగదేనేత్యేష ధర్మవిశేషః। ఉచ్చైర్నిగదనే ప్రసూయతే యది యజుర్నిగదస్స్యాత్ తస్యాప్యుచ్చైస్త్వం ధర్మోర్థ
దృశ్యేత దృశ్యతే తు తస్మాచ్చతుర్థం మంత్రజాతం నిగదో నామ॥ వ్యపదేశాచ్చ॥ వ్యపదేశో భవతి యజూంషి వర్తంతే న నిగదాః।
నిగదా వర్తంతే న యజూంషీతి। తస్మాదపి మంత్రాంతరం॥ యజూంషి వా తద్రూపత్వాత్॥ యజూంష్యేవ నిగదాః కుతః తద్రూ
పత్వాత్। తదేవైషాం రూపం యదృజుషాం ప్రశ్లిష్టపఠితా నః। యుక్తా న లక్షణవిలక్షణా వా॥ వచనాద్ధర్మవిశేషః॥ వచనా
ప్రత్యాయనసామర్థ్యాత్ అస్తి హి పురుషాంతరప్రత్యాయనసామర్థ్యం తేషాం చ యజుషాం॥ అర్థాచ్చ॥ అర్థేన చైతైః పురుషైః ప్ర
త్యాయితైః ప్రయోజనం। నోపాంశూచ్చారణమాత్రైః పురుషాంతరం ప్రత్యాయయితుం శక్యం। తస్మాద్ధర్మవిశేషాదర్థాచ్చ।=
యాని యజూంష్యుచ్చైరుచ్చార్యంతే తే నిగదాః। కుతః। నిశబ్దః ప్రకర్షస్య వక్తా। యథా ప్రకర్షేణ రక్తం నితరాం రక్తమి=
త్యుచ్యతే। గద ఇతి గదనార్థః। శబ్దవచనః। ఏష ఏవ హ్యుప్రకర్షో యదుచ్చైస్త్వే పఠితస్య। నను వా వచనమేతద్గుణో యదు
జుషాముపాంశుత్వం నేతి బ్రూమః। గుణార్థేన పునః శ్రుతిః। స్వకార్యం తు వర్తతా ముఖ్యకాలే వర్తతే। న చ పరస్మిం

౧౧

వ్యం తేన నత మంత్రాః। స చైవ పాదశోవా మంత్రస్య మా వేష్న్యమే సంతి తస్మాద మంత్రాః ప్రసొవా జనం మంత్రశ్రేష్ఠం యుత్వా యుక్తం ల మం
త్రే తన్న॥ ఏషా ఋగ్యజుస్సామవర్ణనవశేన పాదవ్యవస్థా॥ ఋగిత్యక్తి వేద అపా ఋక్తిం మంత్రం మే పా వాం యు ఋషం యు స్తం యూ వి దా వి
ధః। ఋచో యజూంషి సామాన్యేతి। తథం లక్షణ కా ఋచః। ఏషా ఋగ్యజుస్సామవర్ణనవశేన పాదవ్యవస్థా। యత్ర పాదవ్యవస్థా స మం
త్ర ఆమ్నాతః। యథా అగ్నిమీళే పురోహితమితి। ఏవం జాతీయతేషు మంత్రేషు ఋక్షబ్దం యుక్తా ఉపదిశంతి। ఋచో గేయాశ్చే మ హా=
ఋచో ధ్యాపయామ ఋచో నివర్తంత ఇతి। యద్వర్ణనవశేనైవ్య వృత్తా యత్ర వృత్తవశేన వర్తన ప్రాప్నోతి। అగ్నిః పూర్వేభిరృషిభి:
రీడితి। యథా సాధ్వర్ణనవశేన తవృత్తవశాద్వివృత్య వర్ణం తే। తం పరా అను వాద ఏవ ప్రదర్శనార్థః అవశ్యం చైతద్దేవం విజ్ఞేయం।
వృత్తాదిని వృత్తవర్ణసది పాత్యం భిద్యతే। తస్మాద్వృత్తపాదవ్యవస్థా ఋగితి సగీతి॥ గీతిష్ఠ సామాఖ్యా॥ అధ సాధ్యాః తేష లక్షం=
ణం। విశిష్టా కాచిద్గీతిః సామే త్యుచ్యతే। ప్రగీతేషా మంత్రవాక్యేషు సామశబ్దమభియుక్తా ఉపదిశంతి సామవేదాన్యధీమహే సామ సా మా
న్యధ్యాపయామః సామాని వర్తంత ఇతి। అభియుక్తోపదేశ సనః ప్రమాణం। యథా మందభిమద్భూతో గుడణ్ణాతి। గీతివిశిష్టా
స్తం మంత్రేణ వంద్రధమం ప్రచ్యాయ యుదితి గీతి సంబంధాస్తం మంత్రే సంప్రచ్యయ ఇష్యవకం పర్వం॥ ౧౨॥ శేషం యజుశ్శబ్దః॥ అథ యజు
షః తేం లక్షణమితి। యజుషా లక్షణం నవక్తవ్యం। ఋగ్లక్షణ సామలక్షణాభ్యామేవ యజుర్విభ్నాస్య వై పరిశిష్టత్వాత్। యూ

//

సత్త్వం। న తు తద్విభాగసాకాంక్షం। న చ తత్ప్రాతిపదికార్థైకదేశత్వముపపద్యతే। బహుష్వపి ద్వంద్వార్థానాం పదసముదాయస్య చ పృథగభావా
నాక్షిప్యుక్తం। చైదస్యం సగోర్నావావాక్యార్థ ఇతి యదుచ్యతే। తథాప్యేకార్థతా న స్యాత్। బహుపదేష్వర్థానాం సంసర్గానాం
చబహుత్వాత్॥ ఏకప్రయోజనత్వాదుపపన్నం। యథా చావ॥ దైవస్యైతి నివార్యప్రకాశనం తస్య విశిష్టస్య భావత ఏతావాన్స
దససమూహస్తద్వాక్యం। న చ ప్రదేవస్యత్వా సవితుః ప్రసవే నిర్వపామీత్యేకం వాక్యం। అశ్వినోర్బాహుభ్యామిత్యపరం। ఏవం ప
బహూని వాక్యాని యది నిర్వపామీత్యనుషంగస్తదా బహూని వాక్యాని। స చాయమనుషంగో నాభవతి యది గుణాభేదో
నిర్వపామీతి। తదా ప్రతిప్రధానం భిద్యేత। న చ నిర్వాపరూపాదేవస్యైవ త్వేవమాదీనామర్థనైరాకాంక్ష్యతే। సాధనప్రాధాన్యే ప్రత్య=
ష్టార్థతా వచనస్య స్యాత్। నిర్వాపో హి సః ప్రధానైర్దృష్టం తాదృశం। నిర్వాపప్రకాశనం। తస్యైవైర్విశేషణైర్విశిష్టముచ్య
తే తస్మాదవిరోధః। యథా చ పదం పదేన విశిష్యతే తద్ధి వాక్యం తద్వ్యాఖ్యాతానామితి। తస్మాదేకం వాక్యం। అథ కిమర్థమిదమయం
సూత్రితం। అర్థైకత్వాదితి చ సాకాంక్షమితి చ। ఉచ్యతే। భవతి కించిదేకార్థం న తు విభాగే సాకాంక్షం యథా భగో వాం విభ
జతు అర్యమా వాం విభజతు పూషా వాం విభజతు ఇత్యేకార్థాస్యైవ విభాగమభివదంతి। నను భగవిశిష్టో విభాగా
దర్థమవశిష్టో। నాన్యో విభాగః। నేష్యతే। విభాగసామాన్యేనాస్య ప్రయోజనం న విశేషేణ। సామాన్యేనాదృష్టార్థా నవి

బోధకానాం యజుషాముపాంశుత్వం సా వాఽస్య వర్తతే। తద్ధి స్పష్టం యజుర్వ్రాం యజుష్టం తదనువాదః। తేన పురుషాం
తరసంబోధనార్థముచ్చైస్త్వం గుణాన్తరార్థం వచనం భవిష్యతి। ఇతరాణి యజూంషి న పరసంబోధనార్థాని
తి యజుషాముపాంశుత్వం న విరోత్స్యతే। గుణార్థత్వాదపదేశః॥ అథ యదుక్తం వ్యపదేశ ఇతి స ఏవ గుణార్థో భవతి। యథా ఇహో
ప్రాతస్నానా యజూంష్యుపాంశు తామిత్కిం పరిప్రాజకా ఇతి। దేవ నమ్నుచ్చైస్త్వేన గుణేన తాన్యేవ యజూంషి వ్యపదిశ్యన్తే నిగదా ఇతి॥ సర్వే
షామితి చేత్॥ యది తూచ్చైర్గద్యన్తే నిగదః బహుగపి నిగదః ప్రాప్నోతి॥ న ఋగ్వ్యపదేశాత్॥ న ఋచో నిగదా ఇతి వ్యపదిశ్యం
తే। ప్రయాజ్యా జ్యైష్ఠ్యే నిగదా। ఋచ ఏవ యజుషీతి। పృథక్త్వేన నిరుక్త్యా వ్యపదేశాద్భవతి। ఉచ్యతే। వ్యపదేశో వా లింగం ప్రాప్తిరుచ్య
తామితి। అపాదబద్ధే హి గదతిర్వర్తతే। అపాదబద్ధాని గద్యన్త ఇత్యుచ్యతే॥ అర్థైకత్వాదేకం వాక్యం సాకాంక్షం చేద్విభాగే
స్యాత్॥ అథ ప్రత్యేకశః పఠితేషు యజుషు కథమవగమ్యతే ఇయదేకం యజురితి। యావతా పదసమూహేనైజ్యతే తావాన్ పద
సమూహ ఏకం యజుః క్రియాపాదేజ్యతే। యావతా క్రియాయాముపకారః ప్రకాశ్యతే తావత్ సమస్తం త్రైప్యాద్వాక్యమిత్యుచ్య
తే తేనాభిధీయతే అర్థైకత్వాదేకం వాక్యమితి। ఏతస్మాత్ప్రత్యాఖ్యాతాదికవాక్యతా భవతి ప్రస్తాదేకార్థః పదసమూహో వాక్యం।
యది చ విభజ్యమానం సాకాంక్షం పదం భవతి। కిముదాహరణం। దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ ఇతి॥ న హి పదం పదమాత్రేకార్థం

వాస్త్రాభ్యామితి న తేషాం భేదాన్నానాపస్య ఛేద ఇష్యతే। ఏవమపి కౢప్తినామ్నైకేమోఽర్థః। నాసౌ వాంయురాదిభిర్విశేషణై
ర్భిన్నైర్భిద్యత ఇతి। ఉచ్యతే। ఇహ కౢప్తినామ చంచలేతి వాచ్యౌ కౢప్తం చ స్యాద్యుంతే। తాన్నవత్త్యాః। ప్రత్యేకం మాంయుః కౢప్తి
మాంయుర్యజ్ఞేన కల్పతామిత్యేషమం ప్రత్యేకమాత్రవది పం। ప్రాణో మాంయుజ్ఞేన కల్పతామిత్యయం ప్రాణాః కౢప్తిరపరాం। ఏవం
స్వర్గ కౢప్తివిశేషణ వచనం ద్రష్టార్థం। తస్మాదనేకార్థత్వాత్తత్ర ప్రావిధా ఇత్యభేద ఇతి। నను సామాన్యవచనాదేకత్వం యథా
విభాగేనైవ దేవం। విభాగేద్యష్టార్థత్వాత్సామాన్యమిహాన। అపి చ కౢప్తినామ చయం తేవిధా పం। ఆయుర్యజ్ఞేన కల్పతామిత్యా
యుషః కౢప్తిరభిధానముచ్చినవర్ణప్తేత్ప్రత్యక్షం ప్రాణో యజ్ఞేన కల్పతామితి చ ప్రాణకౢప్తేః। తస్మాద్వాక్యభేదః॥ అనుషంగో ऽ=
వాం కృపతి సమాప్తిస్స వేశేషు తుల్యయోగిత్వాత్॥ యా తే అగ్నే యా శయా తనూ వర్షిష్ఠా గహ్వరేష్ఠా ఉగ్రం వచో అపావధీత్వేషం వచో అపావధీత్స్వాహా యా తే అగ్నే రజాశయా యా తే అగ్నే హరాశయా ఇతి। తత్ర సందేహాః। కిం తనూ వర్షిష్ఠే
త్యాది సర్వేషు అనుషక్తవ్యం ఆహోస్విత్ప్రాతిలోమ్యాత్ వాక్యశేషః కర్తవ్య ఇతి। కిం ప్రాప్తం। యా తే అగ్నే రజాశయేత్యస్య తనూరితి న
వాక్యశేషః। న హ్యయమస్మాత్ప్రకరణే శ్రూయతే। ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః। అనుషంగో వాక్యపరిసమాప్తిః స్యాత్తనూ వర్షిష్ఠేతి।
యదేవ హ్యయం యా తే అగ్నేఽశయేతి సముదాయః। స సముదాయో నవ వాక్యశేషం బంధాభావాత్సముదాయిభ్యాం సంబం
ధః।

శేషే। విభాగే పునస్సాతాం క్షేత్రం తస్మాద్విన్నమిదం వాక్యం। విభాగే వికల్ప్యతే। తథా స్యోనం తే సదనం కృణోమి ఘృతస్య ధారయా సు=
శేవం కల్పయామి తస్మిన్త్సీదామృతే ప్రతితిష్ఠ వ్రీహీణాం మేధసుమనస్యమాన ఇతి। విభాగే సాతాం క్షేత్రం। పూర్వస్య ప్రయోజనం నైరపే
తే సదన కరణం పురోడాశప్రతిష్ఠాపనం చ। తస్మాద్విన్నే వాక్యే పూర్వం సదనకరణే వినియుజ్యతే। ఉత్తరం పురోడాశప్రతిష్ఠాపనే।
తస్మాత్పృథక్పృథక్త్వాద్వితం। న స్యాత్తోపాలం ఖైరాఖదేత్తేతి॥ సమేషు వాక్యభేదః స్యాత్॥ ఇషేత్వోర్జేత్వేతి। తథా। ఆయుర్యజ్ఞేన కల్ప=
తాం। ప్రాణో యజ్ఞేన కల్పతామితి। తత్ర సందేహః। కిమేవమాదిషు భిన్నం వాక్యముతైకమితి। ఏకమితి బ్రూమః। ఇషే త్వేత్య-
౧౩ ముత్ర న కించిద్దృష్టం। ఊర్జే త్వేత్యత్రాపి వచనసామర్థ్యాదత్ర దృష్టం తదుభాభ్యామేకం కల్ప్యం యుక్తం న్యాయ్యం। ఏవమాయు
సీ అదృష్టానుమానే కల్పనావిష్యతి। తస్మాదేకం వాక్యం। ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః। సమేషు వాక్యభేదస్స్యాత్॥ సమేషు పరస్పరానాకాం
క్షేషు వాక్యం భిద్యతే। ఇషేత్వేత్యనేనైకోర్థః ఛిద్యతే। ఊర్జే త్వేత్యనేనాపరః॥ న ద్విధానే మే ప్రాప్తం నాత్ర దృష్టోర్థ ఇతి। యద్య
13 పి ప్రత్యక్షాదినా ప్రమాణేన నోపలభ్యతే। శ్రుత్యా తు గమ్యతే। ఇషే త్వేతి ఛినత్తి। ఊర్జే త్వేత్యనుమార్ష్టి। తథా। ఆయుర్యజ్ఞేన
కల్పతాం ప్రాణో యజ్ఞేన కల్పతామిత్యాయుః ప్రాణప్రకౢప్తిః। నను సామాన్యమాత్రమపీష్టం న తద్విశేషాభావే నచే
దముపాత్తేతి। యథాగ్నయే జుష్టం నిర్వపామీతి నిర్వాపే ఏకత్వస్య విశేషస్సవితుః ప్రసవేఽశ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తా:

కాంక్షతః। న సుతస్య వాక్యశేషస్యైకముఖ్యాకాంక్షా। నగమ్యతే విశేషః। కేన నిరాకాంక్షాత్రియతే కేన వా నేతి। తేనానవగమ్య
మానే విశేషే సర్వేణ సహాసంబధ్యతే। ఆహ। నైతదేవం। యేనాస్య ప్రత్యక్షమానం పర్యన్తముపలభామహే। తేన సంబధ్యత ఇతి గ
మ్యతే విశేషః। తస్మాత్తేనానన్తరేణ సంబధ్యతే। నాస్తి సర్వత్రానుషంగ ఇతి। ఆహ। నైతదేవం। పునాతు శబ్దేనాస్య ప్రత్యక్షమానం
పర్యన్తముపలభామహే। పునాతు శబ్దస్యాపి చ ప్రతిజ్ఞాస్త్వైవమాదిభిః। ఏకశ్చాసౌ పునాతు శబ్దః పునః పునరుచ్చార్య
తే। తేనావగమ్యామహే। యత్ర పునాతు శబ్దః ప్రయుక్తస్తత్ర తేనైకవాక్యత్వాదభిధ్రైకత్వైవముపిప్రయోక్తవ్యస్తథా చ సతి చిత్ప
తిస్త్వైవమాదయో వినా పునాతు శబ్దేన సాకాంక్షాస్తేన పునాతు శబ్దమాకాంక్షన్తి। సతు పునాతు శబ్దో ద్వాభిద్రైశేష్వనేన
విశేషణేన సంబధ్యతే। తత్రేన సానుషంగేణ భాగవతస్య వేన నిరాకాంక్షేణ తత్ర వాక్యః। తస్మాత్సర్వేణ తుల్యయోగా ఇతి వాక్యపరి
సమాప్తిరనుషజ్యతే॥ వ్యవాయాన్నానుషజ్యేత॥ సం తే వాయుర్వాతేన గచ్ఛతాం సంయజత్రైరంగాని సంయజ్ఞపతిరా
శిషా। వాయుర్వాతేన గచ్ఛతామిత్యేషు సంయజత్రైరంగానీతి బహువచనాత్తేన వ్యవేతత్వాత్ సంయజ్ఞపతిరాశిషేత్యత్రానా
నుషజ్యతే। ఏతేన సాకాంక్షా వ్యవేతో గచ్ఛతామితి విశేషః। తతో బహువచనాన్తేన సంయజత్రైరంగానీత్యనేనాసం
బద్ధముపేత్య వ్యవేతత్వాత్ప్రకృతేనాసంబధ్యత ఇతి। గమ్యతే ఆహ। తద్విశేషః। ఏతేన వ్యవహాత ఇతి గమ్యమానే విశేషే

సముదాయసంబంధే చ న గచ్ఛతి విశేషః। తస్మాత్సర్వత్రానుషంగః। అపి చ సాకాంక్షస్య సన్నిధౌ పురస్తాత్పరస్తాద్వా పరిపూ
రణసమర్థః శ్రూయమాణో వాక్యశేషో భవతి। కియాంస్తు కాలసన్నిధిరిష్యతే। యావతి శక్నోత్యపేక్షావదపేక్షితుం।
తస్యాసావానంతర్యం సంబంధిపదస్య తావతి హి శక్నోత్యపేక్షావదపేక్షితుం। సంబంధిపదస్యాదాయే సంబంధాదేవపూ
ర్వసంస్కారో నాపైతి। యత్రాప్యపరేణాసాకాంక్షేణ వ్యవాయస్తత్రాప్యస్తి సంబంధో ఽప్యపాయో నారపితాయర్ణం వక్తవ్యమితి పూర్వవన్న
౧౪ పేక్షతే। అనపేక్షమాణో న్యపరః ప్రమాదపాఠః స్యాత్। శక్యతే చాత్రాప్యపేక్షితుం। తస్మాద్వ్యవాయమేకస్య సన్నిధావేవము=
పరస్య। వ్యవాయో ఽప్యసంబద్ధైః పదైరవ్యవహితోఽవ్యవహితోరప్యాకాంక్షితః। ఏతావద్వాక్యశేషసంబంధికారణం సానంతర్యం।
14 అవ్యవధానే విచ్ఛేదోఽపి భవతి సంబంధస్త్వస్మాదనుషంగ ఏవ సమాప్తిః। అథైవా కథం భవిష్యం। యత్ర నిరాకాంక్షాణాం సన్నిధౌ
పరిపూరణసమర్థః శ్రూయతే। యథా। చిత్పతిస్త్వా పునాతు వాక్పతిస్త్వా పునాతు దేవస్త్వా సవితా పునాత్వచ్ఛిద్రేణ పవిత్రే
ణ వసోః సూర్యస్య రశ్మిభిరితి। అత్ర పునాత్విత్యేతాని పరిపూర్ణాని న కించిదాకాంక్షంతి। న స్వప్యచ్ఛిద్రేణైవ్యేదాకాంక్షతి।
నస్త్యేమేవాకాంక్షదప్యేతమేవాకాంక్షతి। ఏకైకైకైకత్త్రిరాకాంక్షం సంపద్యత ఇతి। తేన హి నిరాకాంక్షత్వానేతరావాకాంక్ష
తి। అనర్థకత్వాదాకాంక్షతి। ఏతేన సంబంధేనానర్థకో భవతి। తస్మాన్నైతదాకాంక్షతి। ఇత్థం తావదపి పూర్వాణపాన్నతమా

𑆤 𑆥𑆁𑆠𑇀𑆫 𑆥𑇀𑆪𑆳𑆱𑇀𑆪𑆳 𑆮𑆳𑆑𑇀𑆪𑆱𑇀𑆪𑆳 𑆥𑇅𑆥𑆢𑇀𑆪𑆶𑆠𑆼𑇅 𑆥𑆱𑇀𑆪𑆳𑆢𑇀𑆮𑆸 𑆥𑆳𑆁 𑆮𑆖𑆤𑆳𑆁 𑆖𑆱𑇀𑆪 𑆥𑆫𑆱𑇀𑆪 𑆮𑆥𑇀𑆮𑆳𑆶 𑆮𑆼 𑆖𑆱𑇀𑆪 𑆠𑆳𑆠𑆴 𑆠𑆼 𑆮𑆳 𑆮𑆳𑆑𑇀𑆪 𑆱𑇀𑆪𑆼 𑆥𑇀𑆫𑆑𑇀𑆠𑆼𑆫𑇀𑆟

𑆮𑇀𑆸 𑆅𑆠𑆴 𑇆 [illegible] 𑇆 𑆅𑆠𑆴 𑆯𑇀𑆫𑆵 𑆱𑆁𑆮𑆫𑆱𑇀𑆪 [illegible] 𑆩𑆳 𑆩𑆳𑆁 𑆱𑆳 𑆥𑇀𑆪𑆳𑆱𑇀𑆪𑆼 [illegible] 𑆪𑆱𑇀𑆪 [illegible] 𑆪𑆱𑇀𑆪 𑆥𑇀𑆫𑆘𑇀𑆚 𑆩𑆫 𑆥𑆳𑆢𑆂 𑇆 𑆯𑆶𑆨𑆁 𑇆

𑇚𑇗

15